

A FINN NEMZET TÖRTENETÍRÁSÁRÓL.

MÁSODIK FOGÁS.

Koskinen György másik történelmi munkája a „Szuomi faj régiségéről való ismeretek“, melyet a szerző egyetembeli vitató értekezésnek adott ki Helszingsforszban 1862. A „szuomi faj = suomen suku“ nevén az író az áltaji nyelvű nemzetek összeségét érti, jóllehet a dolog természeténél fogva leginkább a finn és ugor nyelvű népcsoportokat tekinti. Nagyon érdekes lehet a magyar tudomány előtt, mely ilyen feladatu kérdés iránt mindenha előszererettel viselkedik, látnia, mint forgolódik ezen a téren a finn tudós.

Koskinen következő fejezetekben tárgyalja feladatát :

- I. A szuomi (áltaji) faj legrégebb nyomai déli Ázsiában ;
- II. Európának első lakosairól ;
- III. Herodotosz szkütháji, vagyis a régi kor ismeretei keleti Európáról és nyugati Ázsiáról ;
- IV. A régi kornak Pytheas és a görögök által nyert tudomása éjszaki Európáról ;
- V. A római kor tudomása éjszaki és keleti Európáról ;
- VI. A hunok eredetéről és nemzetiségéről ;
- VII. Tekintet a hunok történelmi hatására ;
- VIII. Tekintet a hun utódok birodalmaira.

Látható ebből, hogy a finn tudós igen tág mezőt foglal el nyomozásaival, melyeket tehát félszegegről bajos lesz vádolni ; arról is bizonyossá tehetem a magyar olvasót, hogy lehető nagy irodalmi készüllettel rendelkezik, mi meg azt bizonyítja, hogy a helszingsforszi egyetem könyvtára, az újabb európai irodalom kincseire nézve túl teszen a pesti könyvtárakon ¹⁾. Lássuk mint birkózik szerzőnk nagy

¹⁾ Magán úton tudtam meg, hogy a helszingsforszi egyetemi könyvtár évenként 6000 forintnyi összeget fordíthat könyvek vételére.

feladatával, s eljárása mennyire helyeselhető, belátásunk szerint, s mennyire fogadhatnók el az általa kitalált eredményeket.

I. A szuomi (áltaji) faj legrégibb nyomai déli Ázsiában.

Midőn híres Castrénunk, így kezdi Koskinen, a finn rokon népek tartományaiból, éjszaki Ázsiában, vizatérte után, azt a kérdést tűzte ki: hol ringott a szuomi nép bölesője? s feleletül azon világos nyomokra mutatott, melyek a Jeniszey forrásaira s a Tangnu hegységre utasítanak; az új nyelvvizsgálatok által vezérelve azt a történelmi főoszlopot állítá fel, a mely fajunk életének ösvényén a legtúlsónak látszik.²⁾ Mindamellett Castrén maga bevallá, hogy avval nem akarta a finn (áltaji) faj legelső, paradicsomi, hazáját megjelölni, hanem csak azt a helyet mutatni ki, a hol valaha az egész faj még oszlatlanul, egy háznép gyanánt, élt. Azonban ezen túl menni, hiú fáradságnak nézi vala Castrén. Mikor, mi rendben hagyták el idő folytával a szuomi népek amaz ös hazájokat, azt korai halála miatt nem fejthette ki Castrén³⁾. Koskinen első lépése már túl megyen a Castrén felállította határon; s erre a legújabb nyelvvizsgálatok eredménye bátorította, a melyet Müller Miksa foglala össze, midőn a turán nyelvek viszonyát a sémi és árja nyelvekhez meghatározta⁴⁾. Tudniillik a három fő nyelvfajak a *turán*, *sémi* és *árja*, mind szókincseikben mind alkotásaikban, a különbségek mellett, némi alap egyezést tüntetnek fel⁴⁾, mely azt bizonyítja, hogy egy anyagyökréről származnak. A mely okok arra bírnak,

²⁾ Castrén Mátyás Sándor, Tervolában a Kemi nevű egyházvidékben, Finnország éjszaki részén, 1813-ban született. A helsingforszi egyetemen készülvén 1836-ban a finn Lappföldet, 1840—44 újra a norvég, svéd és finn Lapp s az európai és szibériai Szamojéd-földet járta be. A pétervári akadémia megbízásából, mint nyelvész és népkutató, 1845—49 nagy vizsgáló utazását tevő egész Szibérián keresztül, a Jeges tengertől a sinai határokig. Hazatérvén 1851-ben a helsingforszi egyetemen a finn nyelv és irodalom tan-székét foglala el, de már 1852 ötöd hava 2-kán meghala. Igen számosak a munkái, a melyek nagyobb részét halála után a pétervári akadémia adatta ki Schiefner szerkesztése alatt.

³⁾ Minthogy Müller Miksa munkáját, a melyre Koskinen hivatkozik, a Nyelvt. Közlemények II. 381—460. ll. eléggé bőven megismerttettem, az olvasót oda utasíthatom. A következő jegyzetekben az illető lapokat is meg fogom jelölni.

⁴⁾ Lásd ott a 427. és 433. stb. l.

hogy valamely külön nyelvfaj nyelveinek közös hazáját felkeres-
sük : azon okok a három fő nyelvfajnak ősi közös hazáját is felke-
restetik velünk , a hol azok valaha együtt vagy egymás mellett él-
tek vala. Erre nézve a történelem általános nyomai oda utasítanak,
a hol a Színd folyó a Himálaja és Hindukuh hegységek közül az
alföldek felé tör , s az Oxusz meg Jaxartes a Belurtag üregeiből
fakadnak ; mert ott találjuk az árja (ind perzsa-kelt-görög-latin-
germán-szláv) népek közös ősi hazáját. A sémi (pun, vagy fön(ikei),
héber, arab, szíriai, asszírjai stb.) népek legrégebbi nyomai Arme-
niába utasítanak ugyan : ámde lehet, hogy azok is a Hindukuh felé
néznek, legalább a nyelvek tanúsága és egységről szól az árjak és
a sémiekek között⁵⁾. A mi pedig előttünk nyomós, úgymond Koski-
nen, az , hogy a történelem és a nyelvek tanúsága a turánok, vagy
áltaji nyelvű népek, legelső hazáját is oda teszi az árjak és hazája
mellé. Új még ez, sok kétség is környékezi még : de két körülmény
által bizonyossá válik előttem, úgymond Koskinen. Első a turán
nyelvbeli természet, a melyet sok kelet-indiai nyelvben (p. o. a ta-
milban) vettek észre, s a mely általában az éjszak-áltaji nyelvek-
kel való közösséget követel ; — második körülmény az a derekas
résztvét, melyet a délázsiai mondák és ékirati emlékek a turán né-
peknek tulajdonítanak az ottani miveltségben. Mind a két körülmény
azt látszik bizonyítani, hogy a Hindukuh és a Himálaja vi-
dékei a turánságnak is ősi fészkei voltak, a melyekből az mind dél-
mind éjszak felé különböző izben kisugárzott⁶⁾. Müller Miksa elő-
adása szerint a tulajdonképi finn nyelvek legtovább maradtak volna
az árja nyelvek közelségében ; innen fejthető meg az a tünemény,
hogy eme nyelvek legárjajiasabbak, ha szabad így mondani⁷⁾.

⁵⁾ Lásd ott a 398—401. lap.

⁶⁾ Lásd ott a 415 stb. lap.

⁷⁾ Müller, lásd a 408. lapot, a finu nyelveket négy ágra osztja :

1) ugor-ra	2) bulgár-ra	3) permi-re	4) csád-ra
a) magyar	a) cseremisiz	a) permi	a) lapp
b) vogul	b) mordvin	b) szirjün	b) finn
c) ugor-osztják		c) votják	c) eszt.

Mi ezeket a nyelveket két csoportba tartozóknak ismerjük, úgymint
a *finube* és az *ugorba*. Amabba tartoznak a lapp, a tulajdonképi finn, az eszt
lív, vot stb. nyelvek ; ebbe a szirjün, permi, votják, mordvin, magyar, vogul,
osztják. A két csoportot leginkább az igének tárgyi ragozása különbözteti
egymástul. Lásd Reguly Antal hagyományai. I. köt. A vogul föld és nép.

A kelet-indiai nyelvek turánságát nem mutogatja fel Koskinen⁸⁾, annál hosszasan értekezik az ékiratok által napvilágra jutott turáni nyelvről, s az ebben foglalt történeti nyomokról. A *mada* szó, mely Mediának ős neve, medo-sküth szó, s országot jelent (a mordvin nyelvben *moda*, a finnben *maa* vagy eredetileg *mata*, miből a *matala* = alacsony szó lett). Az a nép, a melynek nyelvéből való a *mada* szó, kétségen kívül az áryák előtt uralkodott Mediában, s általok tolatott félre. De nem tűnt ám el egészen. A perzsák *szaká*-knak, az ékiratok *szaká lumargá*-nak, Herodotus Σκόθαι Ἀρυγίοι-nak nevezik azt a turán népet; a melynek uralkodásáról Herodotus több ízben teszen említést; s a mely még azután is nevezetes maradt, mert *Küawaresz* méd király „sokra becsüli vala őket, s hozzájuk tanításba adá a méd fiúkat, hogy nyelvöket s nyíllövésök módját megtanulják.“⁹⁾ De ha a medo-szküth szuomiféle nyelv, így folytatja Koskinen, ha az irán történetekbeli turánság a szuomisághoz tartozik, nem kell azon csudálkozni, hogy a szuomi nyelvben és fogalmaiban (képeleteiben, kuvitukssessa) olyanok fordulnak elő, a melyek a zend és szanszkrit nyelvbekhez hasonlítanak. A világnak kacsatojásból való eredete, a melyről a Kalevala énekel, a hindu népnél is találtatik; magok a *turán* és *irán* (*tuirja* és *airja*) nevek is megmaradtak a szuomi nyelvben. Az előbbi, a mely még Strabonnál is egy baktriai-görög tartománynak (*Τουράϊονα*) a neve, egynek gondolható a *Turja* névvel, mely sokszor a finn nyelvben és hitregékben gúnynévül fordul elő, s éjszaki, vagy egy szóval, messze lévő tartományt jelent¹⁰⁾. Az utóbbi

(Pesten 1864) a 262—324. lap. — A *bulgár ágnak* külön létét nem lehet elfogadni, mert a cseremisiz nyelv egy maga nem tehet egy ágat, de meg olyan tulajdonságot sem tüntet elő, mely azt a finn csoporttól elválónak bizonyítaná.

⁸⁾ Minél fogva tartják Müller és mások a tamil nyelveket turániaknak, lásd a Ny. Közlem. II. 422. stb. lap.

⁹⁾ Περὶ πολλοῦ ποιούμενος αὐτοῦς, παιδάς σφι παρέδωκε τὴν γλῶσσαν τε ἐμάθειν καὶ τὴν τέχνην τῶν τόξων. Herod. I. 73.

¹⁰⁾ *Turjan maa* = Turja föld; *Turjan meri* = Turja tenger stb.; *Turilas* nagy óriás a finn hitregében. Koskinen a *Kave* szót is egynek gondolja a zendavesta *Kava*-jával, mely ott uralkodót jelent. A finn *Kave* a rúnókban sok más szónak kíséretében fordul elő, p. o. *Kave ukko* az öreg isten; *Kave luontolar* a természet leánya. — Mind a mellett nem sokra mehetni a nevek hasonlatosságával. Minálunk is a *tár* szó, mint helység és folyó-név, gyakori, p. o.

még nevezetesebb változását mutatja az értelemnek. Az *árja* szó a zendben és szanszkritban (*arj*, *árj*) földmivest, földbirtokost jelent, úgymond Koskinen, s Irán és India uralkodó népei azért nevezik vala magokat *árjáknak*, mert ők a föld birtokosai, egyszerűsmind állandó lakosai valának: ellenben a turániak nyájzörök, nem-földmivelő, hanem költözködők valának. Ámde azért lett az *árja* szó ellenkező jelentésűvé a turániaknál, mert íme a finn és eszt nyelvben *árja*, a votjákban *uar* szolgát teszen; mert a szabadon költözködő turánság a rablásainak kitett árját szolgáknak tartja vala. Hasonló változáson ment át a *szláv* szó, mely eredeti jelentése szerint dicsőségest teszen, de a germán és román népeknél rabszolgát (sklav, esclav, slaf, slave) jelent ¹¹). A szuomi nép az irán és ind népek közelében lakván egyszer, ottani miveltségének fényes nyomait az ékiratok őrzötték meg. Tudva van, hogy az ékiratok középső rendje egy turán nyelvet tár fel, a melyet Rawlinson, Westergaard, Norris és Oppert finnurali nyelvnek tartanak. De Oppert még nagyobb jelentőségű fölfedezést tett, azt t. i. hogy az ékirás hasonlóképp képirásból (ideographia) fejlődött ki, s ama képirást nem sémi, nem árja, hanem turán nép találta volt ki, a melynek nyelvére a képek neveiből lehet bizonyossággal következtetni ¹²). Az eddigi nyomozásokból annyit lehet kihozni, hogy a turánság három különböző uralkodásban 990 évig virágzott egymásután Mediában és az Eufratesz-Tigrisz mellékein; hogy azután sémi népek törték meg hatalmukat, előbb arabfélék, azután Nagy-Asszírria; s ezek után következtek az árják. De azért a turániak

Mező-Túr, Túr-vékony, Túr-Terebes, Túr-Pásztó, Kis-Túr, Közép-Túr, Nagy-Túr stb.; van *Túra*, *Túria*, *Túrd* is; *turján* homokos földön mocsáros helyet jelent stb. Ki mondhatja meg, hogy mi közösség van e magyar *túr* s a finn *turi*, *turja* között, meg e kettő s a közép-ázsiai *tur*, *turán* között? Koskinen a Strabon írta *τουρίων*-t is felhozta, a Casaubonus kiadását idézván (de a 356. lap helyett 517-et írván): úgyde azon kiadás Commentariusában a 173. lapon „*καὶ τῆν τουρίων*“ mellett ezt találjuk: „*Quis hujus meminit? An potius legendum 'Ατουρίων*, de qua multis locis Strabo.“

¹¹) A *slav*, *sclav* szó jelentésének eme változása bizonyos; nem oly bizonyos ám a finn-eszt *orja*-nak azonossága a zend és ind *árja* szóval. Mert a milyen joggal a finn *orja* szót azonosítjuk az *arja*-val: ugyanazonnal lehetne a finn *uro*, *uroh* (uros, urohon) szót is avval azonosítani a mely teljes kóru, vitéz, jeles embert jelent, s a magyar *úr*-ral megegyez.

¹²) Láss erről a Nyelvt. Közlemények II. 444. stb. lapjain.

miveltsége nem enyészett el, hanem általment az új hódítókra. „Bár mennyi kétség alá esik is mind ez, úgymond Koskinen, annyit lehet mégis történelmi bizonyosságnak elfogadni, hogy az asszíriaiak miveltségének alapja és kezdete egy régibb turán néptől, vagy mint sok nyomozó állítja, épen szuomi néptől származik.“ De sokat kell még tisztába hozni. Például az asszíriai királyok méltóságnevei így hangzanak: „Sar Sumiri au Akkadi“, azaz, Sumiri és Akkadi királya. *Akkad* annak a négy városnak egyike, a melyek Sinear földjén Nimród birodalmának kezdetei valának ¹³⁾. De a *Sumir* név teljesen ismeretlen. Oppert a jegyek értelmét, a melyekkel a szó írva van, így határozza meg; miszerint az egyik jegy nyelvet vagy népet, a másik szolgálni-t jelentene; s ebből azt hozza ki, hogy *Sumiri* valami szolgáló-népet, vagyis az előbbi lakosok maradványát teszi. Minthogy az *r* ¹⁴⁾ rag, az *i* pedig a többszt jelenti, a szónak töje *sum* volna. „Vajjon itt találók-e fel a *Suomi* névnek legrégebb jelentését! — kiált fel Koskinen, — a két folyó (Eufratesz és Tigrisz) mellékein a szuomi nép a sémieknak szolgálja volt-e? A dolog annyira csudálatosnak látszik, hogy alig fogja egy vizsgáló is valószínűnek tartani. De arra is emlékeznünk kell, hogy a *Suomi*, *Same* név nem csak a mostani finneket illeti meg, hanem hogy az hajdan az egész szuomi (áltaji) fajt illethette ¹⁵⁾.

Mindebből egy nagy tény vált történelmivé, az, hogy hajdanában turán nép uralkodott a Szind és Eufratesz között. S ezt a turán

¹³⁾ Mózes I. 10, 10. יְתֵהֵי רֵאשִׁית טַטְלֹכְתֵי בְּבֵל וְאַרְדֵּי וְאַפְרֵי וְכַלְנֵי = S birodalmának kezdete valának Babel, Erekh, Akkad és Khalne.

¹⁴⁾ Koskinen Oppert szavait idézi: „dans le Scythique le *r* suffixe qui se retrouve comme nominatif indéfini à la fin des noms de peuples, par exemple Babilur, Markusir etc.“ Vesd össze a Nyelvt. Közlem. II. 446. „*Ra* = egy, p. o. *parsar-ra* egy perzsa, *bapilu-ra* egy babüloniai.“

¹⁵⁾ Koskinen ide egy jegyzetet teszen, melyben elmondja, hogy már Porthan figyelmeztete arra, hogy a *suomi* szó nem származik a *suo* = mocsár, láp szótól. „Általában hiú fáradság, a népnevek szószerinti jelentését hozni ki; de minthogy a *Suomi* név mocsárja nem száradt még ki, legyen szabad nekem is azt egynémivel kitölteni. Oppert szerint a mód-szküth nyelvben *suwi* vagy *saumi* véghetetlent, határtalant jelent; a magyar nyelvben *szám*, *számos* sokaságot; még a finn nyelvben is *sumeä*, *summa*, *sameä*, *samaska* szók talán a véghetetlen térességrül kapták mostani jelentésüket.“ (Hogy a magyar *szám* a finn *sum*-mal egyezhető lehet, bizonyítja a magyar *száj* szó is, melynek finn megfelelője *suu*, azaz a magyar *a* hangnak a finnben *u* felelhet meg). „E szerint a *Suomi* név véghetetlen nagy és számos népet jelenthet.“

népet a valószínűség szuomi félenek mutatja, ámbar még az ural-
 áltaji nyelvészet részéről az eldöntő ítélet híjával vagyunk, a mely
 kimutassa a med-sküth és kasd-sküth, két turán, nyelvnek valódi
 helyét, s összekösse a hajdani és jelen kor közt elszakadt fonalat.
 Bár hová dőljön is a végítélet, az szembeszökő, hogy a finn szabá-
 lyos nyelv és régi költészet, a melyek egy ős miveltség alapján ál-
 lanak, sokat nyomnak a vizsgálódás serpenyőjében ¹⁶⁾. De azt, mit
 a nyelvtudomány ki fog hozni, nem lehet még a történclem számára
 világos rendbe szedni. Hogy mik voltak a szuomi faj viszontagsá-
 gai, miután első országa Iránban és a két folyó mellékein idegenek
 hatalmába került, arra eddig elé nem bír szabatos választ adni a
 nyomozás. Tetemes része az idegenek alatt is ott maradt régi he-
 lyén: de nagyobb része bizonyosan éjszak felé a Turán ködeibe
 vette magát, a melyekre a történelem nem világít. Oppert és mások
 azt vélik, hogy azon szküthák vagy szkolotok, kik Herodotus ide-
 jében (Kr. e. V. században) a Fekketenger éjszaki partjain laknak
 vala, a Mediából és Assziriából elfutott turániak közül valók. De en-
 nek a véleménynek alaptalanságát utóbb meg fogja mutatni a szerző.
 Ellenben az kétségtelen, hogy a Káspi tenger keleti partjain lakott
 Szakák az ékiratokbeli szuomi néphez valók. De itt megszakad a
 történelmi fonal. Új sugár villan meg a nyelvnyomozás által
 a Jeniszey folyó forrásain. Idő folytával ezek a népek az Uralon
 által Európába mozdulának. De addig, míg a történclem szemé
 rajtuk megint megakad, legalább is másfél ezer év múlt el, mely
 hosszú idő alatt teljes setétség borítja őket, s a Tigrisz és Eufratesz
 mellékein volt hajdani miveltségök emlékezetete is tökéletesen el-
 vész vala.

II. Európának első lakosai.

A szuomi faj a megtalált ősi fészkből nem csak Ázsiában ter-
 jedett el, hanem a Kaukazuson által, vagy a Káspi tenger éjszaki
 partjain Európa felé is tartott, s azt egész szeltében elfoglalta. Ez

¹⁶⁾ Az ide igtatott jegyzetet is érdemes közölni. „Már 1828-ban igyek-
 vék Gottlund az *Otava* nevű könyvében valószínűvé tenni, hogy a finn nyelv
 s köz mondásainak kincse egy régi miveltségnek maradványai. Nevezetesek
 Bunsen szavai (Outlines of the Philosophy of Univ. History II. 19): The re-
 gularity and settledness of the grammar of these languages (the Finnic and

az új tér nincs ugyan még annyira kikutatva, hogy kész és biztos eredmények kínálkoznának a történet-íróknak: de úgy is a mint van, azt a valószínűséget tünteti elő, úgymond Koskinen, hogy Európában, az árja népek ide érkezte előtt, turán nép uralkodott vala, mely azután az előzőnlő keltek, kimrek, italiaiak, hellének, germánok, szlávok és litvánok előtt vagy elenyészett vagy az érkezők közzé vegyült. De némely, a történeti időkig megkímélt nép-maradványok, továbbá az árja nyelvekbe bejutott némely turáni nyomok, valamint régi szerszámok, melyeket a helvét tavakból és a skandináv lápokból kiásnak, véleményem szerint, úgymond Koskinen, a szuomi fajnak hajdani uralkodását bizonyítják Európában.

Thunmann, Arndt, Klaproth és Rask már régebben észrevehék, hogy szuomifajú népmaradványok találkoznak mai napig a Kaukazon és a pyrenai hegyeken. Névszerint az cuszok vagy a baszk népet tartja Koskinen amaz első lakosok maradványának, hivatkozván Humboldt Vilmos tekintélyére, a ki azt állítja, hogy a baszkok, a keltek beköltözése előtt, nem csak az egész spanyol félszigeten, hanem Italia egyik részén és Franciaország déli tartományain is el valának terjedve; hivatkozván Arndt, Rask és Maury tekintélyeire, a kik a baszk nyelvet a finnhez hasonlítóknak állíták nem csak szótári, hanem nyelvtani tekintetben is. Az eldöntő ítélet itt is az áltaji nyelvészettől várja még, de véleménye szerint, az nem fogja lerontani, sőt inkább megerősíteni, az eddigi állításokat¹⁷⁾. Az ő európai lakosokhoz, vagyis, az itt említett fölvétel szerint, a szuomi fajhoz az etruszkok is tartoztak, kik „a legnagyobb valószínűséggel éjszak felől jutottak Italiába¹⁸⁾.”

the Tamulic) bear witness of an early literary cultivation, of which in India nothing remains but tradition, owing to Brahmanic encroachment, while in the fens of Finland oral tradition has preserved up to our own time the songs of Wäinämöinen, and of his sacred home, Kalevala.“

¹⁷⁾ Lásd a Nyelvt. Közlem. II. 449—452. s 556. l.

¹⁸⁾ Az etruszk nyelv, úgy szólván, teljesen ismeretlen lévén, azt hiába sorozzuk a szuomi nyelvekhez. V. ö. a Nyelvt. Közlem. II. 457. l. Koskinen a Tusci, Etrusci, τρῆσκιοι, τρῆσκινοι nevetek a tur szótól mondja származottaknak: de erre a származtatásra, mely puszta névhasonlaton alapszik, oly keveset lehet adni, mint a *fiou* és *finn* szók hasonlatosságára, a melyből azt akarnák kihozni, hogy az ír ő lakosok, mert magokat *fiou*-oknak, többes-számban *fiou*-knak nevezik, valami kapcsolatban volnának a *finnekkal*, ámbár ezek soha és sehol nem nevezik így magokat. V. ö. Ny. Közlem. II. 395. l.

Európa ős lakosai nyelvéből sok ment be az utánok következő árják nyelvébe; tehát ezen nyelvmaradványok is azoknak szuomiságát bizonyítják. Ezek legláthatóbbak a kelt nyelvben; de más árja nyelvekben is észre lehet azokat venni. Eddig közönségesen a finn, lapp és eszt nyelvet hasonlították az árja nyelvekhez, úgymond Koskinen, mert azokat ismerik vala legjobban. Így Thumann a litván és gót nyelvekben, Grimm a germán nyelvekben találta finn maradványokat; már a múlt század utolsó felében *Idman Miklós*, finnországi író, a görög nyelvben találta ilyeneket. Munkájának címe ez: *Försök at visa gemenskap emellan Finska och Grekiska språken, säsom tjenande till uplysning i Finska Folkets historia* (= Kisérlet a finn és görög nyelvek közösségének megmutatására, mely a finn nép történeteit felvilágosítja) Åbo 1774. Franciaúl ezen cím alatt: *Recherches sur l'ancien peuple Finois d'après les rapports de la langue Finoise avec la langue Grecque*, par M. Nils Idman, — Genet adá ki, Strassburg, 1778. Utóbb *Lindström Tavastehusban* 1859-ban (*Om den Keltisk-germaniska kulturens inverkan på Finska folk* = a kelt-germán miveltség hatásáról a finn népre) közle kelt szókat, melyek finn szókhoz hasonlítanak, azt akarván bebizonyítani, hogy minden szó, a mely a keltben, latinban és görögben is találatik, ezekből jutott a finn nyelvbe. De vannak ám olyan szók is, a melyek bizonyosan a szuomisághoz tartoznak, jöllehet itt-ott más európai (árja) nyelvben is fordulnak elő. Így fogja fel azt Rask és Grimm is. „Néhány példa elég lesz annak megmutatására, úgymond Koskinen. *Mato*, vogul *madar* (?), szemlátomást azon gyökszó, a melyből a finn *maa* = föld, mordv. *moda*, s a finn *matelee*, *matala* (alacsony) szók származnak, ezek tehát kétségkívül szuomi szók. De hogy ezek az árja nyelvekbe is bejutottak, bizonyítják a walesi *mad*, a régi német *mado*, s a gót *matha*. Így a hajó finnül *venhet*, lappul *vanas*, mordvinül *venš*, — a kelt nyelvekben *ven*, *ben*. A csür finnül *lato*, mordvinül *lata*, — a svéd nyelvben *lada*. Nagy finnül *suuri*, baskirül *sor*, *sur*, lappul *stuorra*, ebből lett a svéd *stor*. Még nevezetesebbek előttem, úgymond Koskinen, azon szuomi szók, a melyek rokonai a görög és latin nyelvben találhatók fel, mert ezekre nézve bajos azt állítani, hogy a finn nyelv a görög-latinból vette volna. Természet szerint itt is vannak olyanok, a melyek általánosan közösek. De más szók mintegy magokban állanak a görögben és latinban, s a finn nyelvben otthonosak.

Némelyeket példának okáért hoz fel a szerző:

Görög.	Latin.	Szuomi.
ἄππα } ἀπαύς }	avus } aba }	finn. appi, magy. ip, lapp vuoppa
ὄρφανός, ὄρφός	orbus	„ orpo, magy. árva, lapp oaarbes
ὄγκος, ὄγκιρος	uncus	„ onki, osztják. vink
πέρας, περαίνω		„ perä, magy. far, szirj. bär
ἀρχή		„ alku, magy. alak
μέρος		„ määra, magy. mér, perm. mera
σέλας		„ selkeä
πάχη		„ pakka-nen, magy. fagy, lapp. paiko
χιών		„ kino-s (hó-fuivatag)
κῆμα		„ kymi, votják. kama
ἄρκυς		„ verkko (háló)
κεῖρω		„ ker-i-tsen, mordv. keran, szirj. ke-rala, votják. kora-sko
αἰσθ-έρομαι		„ aisti, magyar ész, észre-venni
	pono	„ panen, osztják. ponem
	cado	„ kaadun, lapp. kattj-ab
	series	„ sarja, magy. sor
	arca	„ arkku
	manes	„ mana, mannu
	homo, ho- min	„ ihmi-nen, in-himinen, vog. hum, mordv. loman ¹⁹⁾ .

¹⁹⁾ Ez utolsó egybehasonlítás nagyon is merésznek látszhatik, úgy mond Koskinen egy ide tartozó jegyzetben, kiváltképen ha a *homo* szót a *humus* és *χαμαί* szókhoz kapcsoljuk stb. De a *nomen* és finn *nimi* szók egybehasonlításával az egyezés világosan szembe szökik, így:

Latin.	Görög.	átmeneti alak.	Szuomi.
nomin-	ὄνομα	[in imi]	nimi, <i>médsküüh</i> niman, numan ;
homin-	[ohoma]	[iihimi]	in-himi, ihmi, <i>mordv.</i> loman.

Meg kell jegyezni, hogy a moksa mordvinban, a melyből a *loman* szó van véve, egy szó sem kezdődik *h*-val — Koskinen tehát a *homin* = *loman*-féle hasonlatot valószínűnek tartja. — De azon esudálkozom, hogy így taglalja az *ihmi*-nen *in-himi*-nen szót, pedig *ihmis*, *inhimis* a törzsök, nem *ihmi*, vagy *ihimi*, a mi legott haszontalanná teszi az egybehasonlítást. Szintoly kevéssé lehet a vogul *hum*-ot a latin *homin*, és finn *inhimis*, *ihmis*-hez hasonlítani, mert az a *kum*, *gum*-nak társa.

Könnyű volna szaporítani a példákat, könnyű volna még a ragokban is hasonlatokat találni (p. o. *ποίημα*, *sano-ma*, *teke-mä*; *συνθησι*, *vahva-sti χαμα-ζε*, *mai-tse*): de feladatom, úgymond Koskinen, csak rámutatni azon tényekre, a melyek az európai őslakosok szuomiságáról felelnek. S ilyen tények találkoznak éjszaki és közép Európának sokféle emlékeiben és régi mondájiban is. Déli Európában a korai miveltség időjártával alászántotta a turániak emlékeit, csak a nyelvekben maradtak meg némely magvaik: ámde Skandináviában, hol az idők árja kevesebbet mosott el, az összeköttetés a régi és új korok közt nem szakadt meg. Itt találkozzunk a *finn* névvel, a melylyel az európai népek mai napig neveznek, kivált bennünket, szuomiakat. E név, úgy látszik, mélyebre bocsátja gyökerét az árják régiségeibe, s alkalmasint a keltek tulajdoníták azon turániaknak, a kiket Európába jöttökkor itt találának. Itt Koskinen az ír *feonokra*, a skot *feon gallra* (finn gall) s arra utal, hogy a baszk szó maga az ír nyelvben *feon-t*, azaz piros színűt, csinost jelent.

A kiásott szerszámokból következő tanúságot merítenek a nyomozók: Azon szerszámok szerint három kort különböztetnek meg nyugati Európában, a *kő-kort*, a *bronz-kort* és a *vas-kort*. Kérdés ugyan, vajjon mindenik kor külön-külön emberfajt jellemez-e? továbbá azon korok a különböző tartományokban is ugyanazon emberfajokat jellemzik-e? A skandináv nyomozók a *kő-kort* a szuomi fajnak tulajdonítják, azt vélvén, hogy a germánok előtt Skandináviában nem ismerték volt a bronzot, annál kevesebbé a vasat. Hát azok a szerszámok, a melyeket másutt is Európában találunk, különösen Franciaországban a Somme folyó mellékein s a helvét tavakban, az úgynevezett tavi czölöp-falukban, azok is a szuomi fajnak tulajdoníthatók-e? A sírok azt látszanak vitatni, hogy igen is, mert mind Skandináviában mint Franciaországban, Helvéciában és másutt a *kő-kor* népei a halottaikat ülő helyzetben, a mellesken keresztbe tevén kezeiket, s a térdet az áll alá hajtván, hogy az ember ugyan azon állapotba jusson holta után is, a melyben születése előtt volt, úgy temették el *kő* kamarákban. Helvéciában a legtöbb kiásások azt bizonyítják, hogy az a nép, melynek halászat és vadászat vala fő életmódja, a déliebb részeken már gabonát is mivelt, s eledelére kenyeret sütött árpából és rozsból. De semmiféle érczet nem ismert vala, míg bronz fegyveres nép nem érke-

zett kelet felől, a mely Európát meghódítá. Ezt az új népet déli Európában keltnek tartják. Ámde az előbbi nép, mely egyszeribe nem verődött le, kapott az új fegyveren, s lehető, hogy Skandináviában a bronz-kor nem mutat új ember-fajt, hanem csak a miveltség új korát. Ezt azért véli Koskinen, mert számos skandináv tudós állítása szerint, az *ászok* (Odin és társai, tehát a germán fajú nép) előtt egész Skandináviát lapp, vagyis finn nyelvű nép, bírta vala, mit többi közt a skandináv nyelvek is bizonyítanak²⁰⁾. Ugyanczt lehet a vaskorról gondolni, a mely Galliában Kr. e. VI. század alatt a fokaiak által kezdődék Massiliában. De a tárgy, úgymond Koskinen, új bővebb nyomozást igényel. Az egész dologban legvalószínűbb az, hogy a kö-kor népe szuomi fajbeli; s az így lévén, természet szerint az a kérdés áll elő, hogy eme népnek uralkodása Eu-

²⁰⁾ Hogy eme bizonyítás módjáról fogalmunk legyen, Ihre-nek a Lindahl és Öhrling szerzettök Lexicon Lapponicumhoz írt előbeszédét (Stockholm 1780.) idézem: Quum in eo essem occupatus, ut Glossarium meum Sviogothicum editurus, in origines linguae nostrae (svéd) accuratius inquirerem, nihil aequè desideravi, ac lexicon locupletius linguae Lapponicae, quum mihi persuasum esset, hanc gentem Scandinaviae nostrae aborigines fuisse primosque patrii soli incolas, quosque adeo probabile sit, multa sui sermonis, inter mutua commercia, Gothis commodasse, multa ab illis vicissim accepisse.“ Elmondja Ihre, hogy ezt a véleményt már Leibnitz fejezte ki, tehát nem új. Az iszlandi írók azt állítják, hogy Odin és az ászok beköltöztek Skandináviába, tehát a svédek, norvégek nem eredeti lakosai az országnak. Egyes szók finnes eredetét így bizonyítja Ihre. P. o. *stor* nagyot teszen a skandináv nyelvben, úgyde a többi gót nyelvjárásokban *mikils*, *great*, *gross* teszen nagyot: a *stor* szó tehát nem eredeti skandináv, hanem lapp-finn, *stwor*, *suuri* = nagy. A farkas a gót nyelvekben *ulf*, *wolf*; de a skandinávok *varg*-nak is nevezik, mely lapp szó hasonlóképen farkast jelent s talán a *varg* (sebesgyors) szóval azonos. [A norvég lappban a *varg* szó *farg*, *forg*-nak hangzik; így *forg-lakkai* gyors módon, *forgadvuot* gyorsaság. Vajjon a magyar *farkas* = lapp *fargač*, *forgač* = gyors?] Több példákat hozván fel, így folytatja okoskodását Ihre: „Cum permixtio linguae Gothicae cum Lapponica ante duodeviginti secula inceperit et postea magis magisque invaluerit, probabile est, reliquias hujus in Gothismo eo plures inventum iri, quo altius in superiora tempora adscendimus. Et aut fallor, aut non leve momentum jam allatis addetur, si ostendero, plurima vocabula quae in veteribus legum tabulis aliisque mediæ aevi scriptis occurrunt, aliunde quam ex lingua Fenno-lapponum certius illustrari non posse.“ Ilyen szók volnának: *sima* (kötél, tör, finnül *siima* szij), *hätä* (veszedelem), *hägoma*, finnül *hekuma* bújá élet), *gietta*, lappul *katka*, finnül *kätkö* és *kätkyt* bölcső stb.

rópában mily régiségbe ér fel? *Troyon*, Yverduin körül az Orbe folyó lerakódásait méregetvén és egybehasonlítván kihozá, hogy az ottani czölöpfung ideje 2000 ig ér fel Kr. e. Ez volna tehát az első időhatározás az európai történetekben, s a helvét alacsony tavi falvak majdnem oly nagy régiségbe nyulnak fel, mint az ékes paloták romjai az Eufratesz és Tigrisz mellékein.

Legérdekesebb a tulajdonképi finnekre nézve az, mit Koskinen Skandinávia őslakosairól előhoz. Ezek felől, úgymond, hosszú vita folyt le a tudósok közt. Már a híres Leibnitz a lappokat hiszi vala Skandinávia őslakosainak, s e nagy német tudós véleményét a lappok is támogatják, a mennyiben Leem Knud (1767-ben nyomtatott könyvében) s a svéd Högström szerint, magokat az egész ország hajdani birtokosainak tartják. Későbbiek, mint *Ihre*, *Lagerbring*, *Porthan* (finn tudós), *Rask* és *Geijer*, a régi mondákra s a nyelvtanúságokra hivatkozván, kétségtelennek mondák azt. Ellenben *Suhm*, *Hallenberg*, s újabb időben *Keyser* és *Munch* a szuomi faj helyét a skandináv őslakosok történetekben lehetőleg kisebbíteni akarják. Az ügy leginkább attól függ, mint értelmezik a skandináv mondákban emlegetett *Jotun*, *Thurs*, *Troll* és *Dverg* nép-neveket. Hogy ezek nem csupán a képzelődés teremtette mondái lények, hanem valóban régi lakosokat jelentenek, az világosan meglátszik az island történelmi mondákból. S Koskinen azon nevek alatt kétféle népet tart történelmileg bizonyosnak. A *jotun*-ok vagy *jüttilái*-ek (óriások) az a nép, a mely az ászok előtt lakott vala Skandináviában, s az új jövevények mellett is sok századig fentartotta magát néha mint ellenség, néha mint barát. Így a Hervarar-mondában ezt találjuk: „Az ászok az északi földre való jötte előtt, itt oriasok és félóriások laktanak; azután nagy vegyülés történék; az oriasok feleségeket vőnek Mannheimból, azaz a svéd ásza-nép közül, s némely orias ide is adá nőül leányát.“ Különösen emlegetik a mondák, hogy Njord (Niörd) Odin következője, jotun leányt, Skade-t, vőn feleségül, de a ki nem bírt hozzá szokni, mert Njord a tenger partján szeret vala lakni, Skade pedig a vadászatot és a hó-talpon való futást a havon kedvelte. Njord utódja, Frey is, jotun leányt vőn feleségül. Még a IX. században Szépüstkü Harald *Svasi* vagy *Svade* nevü jotun-lányt tarta nőül. De az orjások és ászok közti viszony nem mindenkor vala nyájas; még a Kr. u. XI. században is ezt írja többi közt Bremai Ádám: „Narravit mihi rex Danorum

saepe recolendus, gentem quandam ex montanis in plana descendere solitam, statura modicam, sed viribus et agilitate vix Suedis ferendam, hiique incertum esse unde veniant; semel aliquando per annum vel post triennium, inquit, subiti accedunt. Quibus nisi totis resistatur viribus, omnem depopulantur regionem, et denuo recedunt.“

Kisebb helyet foglalnak el a törpék (dvergi) a skandináv mondákban. Ha a jotun-ok vagy óriások nagy erővel kitűnnek: a törpék viszontag gyöngék, de nagy bűbajosok. Ebből azt lehet következtetni, mondja Koskinen, hogy a skandináviaiak érkeztekor a jotunok uralkodó nép, a törpék pedig régibb és gyengébb nép valának. A kettő tehát nem egy nép lehetett. Mégis mind kettejét trollnak és finn-nek nevezik vala, miből meg azt lehet gondolni, hogy bár különböző, de egy fajú népek voltak.

A finn név a mondák homályos híreit a mostaniság tudásával köti össze, mert a norvégek máig finneknek hívják a lappokat. Ez a név, úgy látszik, eredetileg a törpéké vala, de a jotun Case is finn uralkodónak neveztetik, s Svasi, ki leányát szépüstökü Heraldhoz adá nőül, mind jotunnak mind finnek neveztetik. Lehet, hogy a troll név is eleinte a törpéket illette, de gyakran a jotunokat is így hívják. A troll szóból nyilván a trül, thrül = szolga származik, mert a legyőzött népnek neve szokás szerint szolgát jelent. Amde a troll szó bűbajosságot is jelent; a törpék fő hatalma pedig a bűbajosság vala. Szükségtelen arra emlékeztetni az olvasót, úgymond Koskinen, hogy a szuomi fajú népeknél, tehát a turánoknál, a bűbajosság igen el volt terjedve: de legnevezetesebb az, hogy azon leghatalmasabb bűbajosságot, a melyhez Odin tud vala, seidr-nek nevezték, mi nem skandináv, hanem lapp nyelvű szó: seida, bűbajosságot, bűbajos szerszámot jelent ²¹).

²¹) Koskinen itt Ráfn-ra hivatkozik, ki az Antiquités Russes I, 252. lapján az iszland Heimskringla Ynlinga mondának egyik helyére megjegyzi, hogy a seidr szó — az r az iszland nyelvben a nominativus ragja, mint p. o. fisk hal, nominativusban fisk-r, genit. fisk stb. — bizonyosan finn eredetű. Castrén ellenben, finn mythológiájának 207. stb. lapjain, folytatja jegyzetében frónk, azt állítja, hogy a lapp seida szó egy finn rokonságu nyelvben sem fordul elő, s azért azt a skandinávból kölcsönvettnak tartja. Utóbb megemlíti Koskinen, hogy Lönnrot a lapp seida szót a finn hiite-vel hasonlítja össze, a mely a finn hitregékben hegyi, ördögös népet jelent. — Azonban nekem úgy látszik, hogy a lapp seida a vogul sáta szónak felel meg legjobban

Elöttem kétségtelennek látszik, úgymond Koskineu, hogy azon finnek, a kiket a régi mondákban törpéknek neveznek, a mai kor lappjai, mert ők kötik egybe a régi kort a maival. A mint már Rask megmutatta, egész Skandináviában, sőt Dániában is, a helynevekben lappok nyomaira lehet találni. Másutt is Európában az eredeti nép a lapphoz tartozónak mutatkozik, minél fogva azt lehet állítani, hogy a lapp nép talán egykét ezer évvel Krisztus előtt egész Európában el vala terjedve. De ettől meg kell különböztetni azon finneket, a kiket jotunok-, jättiläinek-, thursak-nak neveznek: mert hogyan is képzelhette volna valaki órjásoknak a kicsi lappokat. Erre a régi mondák is jeles bizonytságot hoznak elő, a melynek hamis értelmezéséből csudálatos tévedések támadtak az éjszak történeteiben.

Azt a bizonytságot a „Fundinn Noregr“ vagyis annak elbeszélése szolgáltatja, hogy honnan vette Norvégia első lakosait. Igaz ugyan, hogy ezen elbeszélés mostani alakja a XIII. században keletkezett: de tartalmának alapja valóságos tényre mutat. „Fornjotr király Jotlandban uralkodék, melyet Finnlandnak (Suomi) és Kvenlandnak (Kainunmaa) neveznek vala, s mely a Botniai tengeröbölhöz keletre van. Fornjotr-nak három fja Ilerr, Logi és Kári valának. Kárinnek fjai meg Jökull vagy Frosti, Snör és Thorri, a ki Jotlandban, Kvenlandban és Finnlandban uralkodék. A Kvenek Thorrinak áldoznak vala tél szívében, hogy havat és szánutat adjon. Thorrinak két fja vala, Norr és Gorr, s egy lánya, Goe. Ez elveszvéu ama kettő őt keresni indula. Gorr a Fehér tenger nyugati partjain keresgéle, de nem talált semmit: Norr meg és kísérőji hó-talpakon futának a szárazon nyugat felé, elhajták az őket a Kiöl hegységen való átmenéstől tartóztatni akaró lappokat, s meghódíták a falvakat és a tartományt azon öböl körül, a mely most Thronheimnak neveztetik. Déli Norvégiában talál meg hugát, s ott végre a másik kereső testvér is előkerüle. Azután megoszták magok közt a hódítványt; Gornnak jutának a szigetek, Norrnak meg a száraz föld, a melyet „Norveg“nek nevezte el stb.

Ez elbeszélés sok képzelt lényről mesél, mert *logi* tüzet, *kári* szölet jelent, a *norr* meg nyilván, az ország nevének megfejtése vé-

ban, mely bübájosságot jelent, mert *sátém* bílvölök, áldok átkozom; *sättil* büvölés, imádás, átkozás.

gett van költve. Ámde a mondának alapja az, hogy Jotlandból származtatja Norvegiának első, t. i. hódító, lakosait, s hogy Jotland-ot Finn- és Kven-országnak nevezi, mely a Fejértenger és a Botniai öböl között terjedett el. Kik lehettek már azok, a kik a két tenger közül a Kiöl-hegységen által Norvégiába törének? Az újkori skandináv történet-írók Odint vezetik azon az úton Skandináviába, s ezt össze akarják egyeztetni a Fundinn-Noregr mondájával. De a monda tartalma világosan jotunokra utal. *Fornjotr* nyilván = Fornjotun, azaz, előbbi, régi óriás; hasonlókép *Frosti* és *Snür* is jotunok. Egyik norvég író, Keyser, lehetetlennek tartja, hogy a norvégiék előtt más nép is uralkodhatott volna Norvégiában, s hogy ez részben az utóbb ide jött skandináviaiak közzé vegyülvén ezekkel a maga régi emlékezéseiből is közölt legyen. De a tudva lévő történetek eléggé bizonyítják azt. Még a IX. században emlegetnek vegyült eredetű embereket (half troll, half risar = fél-troll, fél-óriás); más jotun nyomok a skandináv hitregékben fordulnak elő. Thor, a légnék istene, legelőbb a jotunok istene vala, s utóbb juta az ászok hitregéjibe, a midőn az előbbi lakosok egy része már az azután érkezett skandinávokkal egyesült volt. Azért hiszik vala, hogy a szolgák, haláluk után, nem Odinhoz, hanem Thorhoz térnek vissza, a ki tehát saját istenök volt. De a leghatalmasabb férfiak közül is épen a egyes származatuak valának Thornak legbuzgóbb tisztelőji, p. o. a Hlade-jard-ok Norvégiában. Azt is meg kell jegyezni, hogy Norvégiában tisztelték legjobban Thort, hogy épen a norvég mondák mutatnak a régi jotun népre. Norvégiában laktak volt előbb az óriások, míg annyira kihaltak, hogy csak két óriás nő maradt meg; azután keletről emberfajú férfiak érkeztek el, a kik elejénte sokat szenvedtek az óriás nőktől, míg a veresszakállu Thort nem hitták segítségül, a ki kalapácsával megölte az óriás nőket. Ennek következtében Thornak két alakját különböztetik meg. A régi Thor, ki szerkenen hajt vala mint a légnék istene, a törpéket hódítgatá; ekkor tehát ő a jotunok istene vala, s neve szakasztott az, mi az esztek *tara*, az osztjákok *tírm*, *torom*, a vogulok *tárom* istenüké. De helyet nyervén Odin mellett, s az ászok Thorjává lévén, az órjasok üldözőjévé válik, ki a régi óriások, vagyis *jotunok*, áldozó helyeit lerontja.

Ha a jotunok valóságos nép, a mely a germánok elérkezte előtt uralkodott volt Skandináviában; kérdés, az a régi nép milyen faj?

Lappok nem lehettek, mert nyilván ezeket győzték le a jotunok. De hogy a jotunok is a szuomi fajhoz tartoztak, az előttem, úgymond Koskinen, valószínűnél is bizonyosabb. Mert először, az iszlandi mondákban a Jotunország és Finnország egy. A Jotunország előbb éjszak felől van az ászoknak, utóbb a tenger keleti oldalán, a mai Finnországban; de a későbbi mondákban azonkép mind keletiekre vonúl vissza a mai éjszaki Oroszországban, a mint a finn faj népekről szélesbedik a tudás. Azonban mindenütt, a hová a Jotunországot teszik, finn faj népek laknak vala a régi időben; — ez szerintem, úgymond Koskinen a második bizonyosága annak, hogy a jotunok finn fajbeliek.

Ez ellen meg kell említeni, hogy a mondák jotunjai és finnjei leggyakrabban skandináv nevek, p. o. *Frosti* (hidegség) és *Snür* (hó). De Rask felelete emez ellenvetésre nagyon helyes, mely szerint azok a nevek az eredeti jotun nevek fordításai, minek a *Frosti* maga egyik példája, mert az *Jökul*-nak is neveztetik, mi a lapp *jegn* a magyar *jég*, a finn *jää*. Sok más jotun név sem skandináv nyelvbéli, hanem a finn nyelvből magyarázható p. o. *Čazi*, lappul *čace* víz, *Svasi* vagy *Svade* finnül *susi*, *sutv* farkas, *Raumr* vagy *Raumi* finnül *rauma* tengeri szoros, miből való némely norvég helynév, p. o. *Raum-au* (tengeri szoros folyója), *Raumsdalr* (tengeri szoros völgye, *Raumaríki* Raumaország). Maga a *Loki* neve, kinek az ászok tanában a rossz foglalatosság jut osztályul, a szürjän *l'ok* = rossz szóval hasonlítható össze. A *Samr* (sam-r, lappul *same*, *sabme* = finn) és *Suomi* = finn név sokszor fordulnak elő a skandináv nevek közt. Kétségtelen tehát, hogy a jotunok, vagy óriások, finn fajbeliek valának: ámde milyen finnek? Kainulaiak (kven-ek)-é? Csak hogy ezek nemzetisége is homályos. A finn mondák szerint a *Hiite* nép előzte meg Finnországban a tulajdonképi finneket: úgyde a *hiite*-k történeti mivolta kétségesebb, mint a skandináv mondák jotunjaié. A tulajdonképi finnek emlékezete nem nagyon régi, mert magok a skandinávok után ezer évvel foglalák el mai lakhelyeiket.

De Finnországnak helynevei arról tesznek bizonyosságot, hogy a tulajdonképi finneknek odajötte előtt a lappokon kívül más nép is lakta az országot. Már Castrén megemlíti, hogy a *jurva* név szürjän nyelvbéli, mert szürj. *jur* = finn. *pää* fő, szürj. *va* pedig finn.

vesi = víz; de azt látszik gondolni, hogy azt a finnek magokkal hozták be. Legújabbán *Europaenus* mutatta meg, hogy számos olyan degen helynév az egész országban fordul elő, mi teljesen azt bizonyítja, hogy országunkban azon népek laktak volt a tulajdonképi finnek előtt, úgymond Kosk., a melyek nyelveiből ama helynevek származnak. S ezek kétfélék, osztják nyelvbeliék és szürjän nyelvbeliék; amazok az ország éjszaki részein s Oroszországban az Oniega és a Szuchona folyó közt, ezek meg az egész Finnországban található, Oroszországban leginkább a Fehértó (Bjélosero) déli vidékein. — Tehát az osztjákok és szürjänek Finnországból tértek vissza az Ural vidékeire? Nem, hanem itt részint elvegyültek a lappok és finnek közzé, részint eltűntek.

Végre meg kell említeni, hogy éjszaki Oroszországban is híre van egy régi, az úgynevezett *csúd*, népnek, mely elenyészett a földről. A lappok is *čude*-nak, többesben *čudeh*-nek nevezik az ellenséget. A régi csudok, finnek és jotunok viszonyát egymáshoz és más európai eredeti népekhez bajos még meghatározni. De valamint Skandináviában az árják odaérkezte előtt két finn fajú népet lehet egymástól megkülönböztetni: úgy déli Európában is a turánságnak több rétegei következhetnek egymás után.

III. *Herodotus szkütháji, vagyis a régi kor ismérteit délkeleti Európáról és nyugati Ázsiáról.*

A Pontus, vagy Feketetenger mellékei csak később kezdnek megnyílni a görögök előtt; s miután görög telepek Kr. e. 750 óta városokat is alapítottak a partjain, a vad tenger nyájassá (*ἄξεινος εὖξειμος*-szá) válék. Darius hadjárata a Dunán túli szküthák ellen Kr. e. 513 körül, újra azon vidékekre fordítá a görögök szeméit, s azokról Herodotus először ad némi tudósítást, ki maga járt volt ott. Herodotus ismeretei nyugat felé a Marosig terjednek, a hol az agathürszok laknak vala; éjszak felé az 53—54-dik fokig érnek; kelet felé a Dont és mellékeit ismeri, de nem ismeri a Volgát, hacsak az Araxest annak nem vesszük, a mely szerinte Ázsiát Európától elválasztja²²⁾. A Káspi tengert is úgy tudja, hogy nagy

²²⁾ Kosk. megjegyzi itt, hogy az Araxes szó talán folyót jelent, s azért több folyónak neve gyanánt tűnik elő. Midőn Herodotus (IV, 11.) azt

belföldi tenger, s nem az éjszaki tengernek egy öble, a mint azt a későbbiek Ptolemaeusig gondolják vala. A mit Herodotus még távolabbi vidékekről beszél, azt részint a Pontus melléki görög kereskedőktől, részint a perzsáktól hallotta volt.

A Herodotus járta vidékeken a hatalmas szkütha nemzet lakik vala, mely a Duna torkolatjától a Maiotis-tengerig foglalta el a földet, s a tengertől mintegy 70 mélyföldnyire terjedt éjszak felé. Határosai valának nyugat felől az agathürszok a mai Erdélyben, éjszaknyugat felől a neurok a Tyras (Deneszter) forrásainál, éjszak felé az androfagok (ember-evők)²³⁾ és melanchlainok (fekete subások); keletéjszak felől a budinok, a Donon túl szauromaták, végre dél felől a mai Krimióban a taurok. Minthogy Herodotus megkülönbözteti a szküthákat a határos népektől, azok külön saját népválának; csak később, Herodotus után, lőn a szküth név határozatlanul általánossá. „S minthogy, mond Kosk. némely vizsgáló a szküthákban szuomi (finn) fajú népet gondolt észrevenni, azt a dolgot szoros figyelemre kell venni.“

Herodotus szerint a szküthák saját neve *skolot* vala, s Kr. e. 630 táján, a masszaeták által előbbi lakó helyeikről kiűzve vették magokat a kimmerekre a Pontus mellékein. A mit Herodotus a szarmaták eredetéről mesél, hogy t. i. amazon nők és szkütha férfiakról származnának, s minthogy az anyák nem tökéletesen tanul-

beszéli, hogy a masszaeták által legyőzött szküthák az Araxesen által Ázsiából Európába kelnek, akkor más folyót nem érthet a Volgánál: midőn viszontag (1, 201—205.) Kürosz hadjáratát a masszaeták ellen előadván, azt mondja, hogy az Araxasen által indult ellenük, akkor meg vagy az Oxust, vagy a Jaxartest érti.

²³⁾ Az androfagokról azt mondja Herodotus, hogy saját, nem szkütha nép. Az éjszaki népek mondájában mindenütt emberevők fordulnak elő. Felül a jötunokról volt szó; nevök *iotunn* nagy falót jelent (eta = enni). A finn mondákban és mesékben a *syöjä* evő, de kiváltképen a *syöjätär* evő-nő, leggyakrabban előtüű alak, a közönséges bajjesináló, a ki az embereket is megeszi (Suomen Kansan satuja ja tarinoita = a finn nép mondái, és meséi, s Helsingfors, 1852 és 1854. különösen II, 1. mese); legalább inséget okoz. A vogul mondákban is *tép-äjm*-re vagy *tép-äjp*-re = evő-ivóra találunk. „Ez olyan rossz lény, mely az emberek elől, a legnagyobb inségben, elemészti az eleséget; az tehát az irigység és éhség személyesítője.“ (A Vogul föld és nép, 140. l.) Tehát a Fekete tenger mellékein Herodotus idejében emberevőkről tudnak vala, kik éjszak felé, az ismeretes föld végén, tulsó lakosok. A skandinávok, finnek, vogulok mondái is tudnak ilyen evőkről.

ták meg volt a szkütha nyelvet, azért ezt a szarmaták nem tisztán beszélik vala: ezt általában a szküthák eredetéről is akarja érteni Koskinen, a mennyiben köztök és a szarmaták közt rokonságot hoz ki. A szküthák nemzetisége sok tudóst foglalt már el. Kétféle okoskodási úton lehet itt eljárni, az életmódot és külső alakot vevén kiindulási pontnak, vagy a nyelvmaradványokat fessegetvén, a melyeket Horodotusnál és más írónál találunk. Az életmód és külső alak nem bizonyít sokat, mert, azt mondja Kosk., az életmód részint a föld által, a melyen lakik a nép, határoztatik meg, részint változik is a műveltség szerint. A szkütha nyelvmaradványok olyanok, hogy azokból mindenfélét ki lehet hozni. A berlini Neumann (Die Hellenen im Skythenlande, Berlin 1855.) mongolokká teszi a szküthákat, a müncheni Neumann (Die Völker des südlichen Russlands, 2. dik kiadás, Leipzig 1855.) törökökké; Oppert (Rapport sur une mission en Angleterre) azon finn fajú néphez számítja, a melynek nyomait az ékiratok mentették meg; mások, s mint Koskinen gondolja, nagyobb szerencsével, az árja nyelvek segítségével fejték meg a szkütha szókat; leggyengébb okoskodás az, a mely a *csud* és *sküth* szók azonosságából igyekszik valamit kihozni (Sjögren, Gesammelte Schriften I. 92. Petersburg 1861).

Koskinen maga részéről szinte bizonyosnak tartja, hogy a szküthák és a szarmaták *szlávok*. Okai ezek: a két nép közt sokáig háború folya, s lassankint elenyészik a szkütha név, s a szarmata áll helyébe nyilván azért, mert a rokon népek hadakozás után egyesültek, vagyis a győző elvegyült a győzöttel, s minthogy ennek neve eltűnik, tehát hihetőleg rokona volt a győzőnek. A szarmaták a Duna partjairól két száz évig nyugtalanítják a római birodalmat, míg a hunok özönében láthatatlanokká lesznek. De alig hogy e nép-özön megszűnt, újra előtűnének a szarmaták, s Kr. u. 488-ban találunk szarmatákat a góthokkal együtt; 80 év múlva a lombardokkal is mennek Italiába. Ezután ismét eltűnik a nevök. Vajjon elenyésztek-e, vagy kelet felé huzódtak vissza? Egyiket sem tartja írónk elfogadhatónak, hanem arra figyelmeztet, hogy abban az időben új nevek kerülnek elő, a *szlávok*, *szlovenek*, *szkilabenek*, s az *antok* és *vendek* nevei kezdenek hangzani Európában. Mint előbb a szarmaták, úgy most a szlávok kezdik a Duna mellékeit szorongatni. Hogy a szlávok hirtelen most jöttek volna Európába, nem hiszi Koskinen, hanem azt tartja, hogy ők egyek az előbbi

szarmatákkal. Procopius szerint (Bellum Goth. III. 14.) a szklavok és antok hajdan egy névvel *sporok*-nak nevezettek volt. E nyilván elferdített név bizonyosan egy a *sorb*, *serb*, *sorab* nevekkal, a melyek szó-gyöke *sr̄b* nemzetet jelent. Koskinen azt véli, hogy a *sr̄m* is egy a *sr̄b*-bel, s a *sr̄m*-ből a görög-latin írók akképen csináltak *sarm-ata* szót, mint a *kel*, *gal* szóból *gal-ata*-t. Schaffarik ez okokból a szarmatákat szlávoknak állította, utóbb ellenben mindenkép azon igyekeztvén, hogy eredeti népeinek adja ki a szlávokat azon földeknek, a melyeken ma is laknak, tagadá a szarmaták szlávsvágát. Elég az hozzá, Koskinen szerint, az igazi szküthák és a szarmaták nem tartoztak a finn vagy áltaji fajú népekhez ²⁴).

Sorra veszi most azokat a nép-neveket, melyeket Herodotus a szküthák határosainak említ, s a melyek közt annál bizonyosabban találhatunk finn fajú népekre, minél inkább éjszakra megyünk. Az *agathürsz*-okat, kik Herodotus idejében a mai Erdélyországban laknak vala, Vivien de Saint-Martin („Sur les Khasars“ a Nouvelles Annales des Voyages 1851, II, 136—141.) a később úgynevezett *Ἀκατζίοι*, *Κατζίοι*, *Ἀκατιοι*-aknak, azaz kazaroknak tartja. Nem lehetetlen, úgymond Kosk. de még nincs bebizonyítva. Az *androfag*-ok és *melanchlain*-ok, Schaffarik szerint, finn fajúak volnának, mert az elsők neve ugyanazt teszi, mit a *samojedek*-é, mert *sam* ember, és *jed* enni, — mi csak tréfának való —, az utóbbiak neve pedig a *lain* képzőt mutatja, mely a finn nevekben honos, p. o. *Suomalainen*, *Savolainen* stb. Koskinen ezt a magyarázatot is abba hagyja. — A *budinok* ugyancsak Vivien de Saint-Martin szerint *vot*-ok volnának, egy máig élő finn törzsök. De Manert azokból németeket, Schaffarik meg szlávokat csinál, s alkalmasint egyenlő joggal. Mik a *thyssageták*, *jürk*-ek, *argippai*-ok, *iszszadonok*, *masszageták*? mik az *arimaspok*? A szakákról azt mondja Koskinen, hogy világos, mikép a perzsák minden éjszaki népet szakáknak neveznek vala. Eleinte a név talán csak azon finn vagy áltaji-turán népet illette, a mely hajdan Ázsiában és Mediában uralkodott, s ezeknek rokonai hihetőleg az Oxus melléki szakák va-

²⁴) Tudva lévő dolog a magyar irodalomban szerte uralkodó vélemény, hogy a szküthák a magyarok elődjei, vagy legalább ezek rokonai. Hogy a szküthák magyarságának bebizonyítására mindennek híjával vagyunk, azt csak az tagadja, ki épen nincs tájékozva a kérdés természete felől. Egyébiránt vedd össze a Magyar Nyelvt. Közlemények II. 404. lapj.

lának a perzsák uralkodása alatt: de a Pontus melléki szkolot-ok, vagy a Herodotus szkütháji, nem tartoznak hozzájuk.

Ezek után tekinti Koskinen a *basztarnokat*, kik Kr. e. 178 tájban tünének elő, s a kiket a germánokhoz számít; a *roxolánokat*, kik a szarmatákhoz tartoznának; az *aorszokat*, kikben az *erszákat* (egyik mordvin ágat) gondolják feltalálni; a *szirakokat*, kikben szürjäneket keresnek, végre a hatalmas *alínokat*, kiket meg az erán vagy irán népekhez számítanak.

„Az egyetlen biztos eredmény az, hogy a Herodotus szkütháji nem tartoznak az áltaji népekhez, de a *jürkák*, *szakák*, *budinok* és *aorszok* kisebb-nagyobb valószínűséggel azokhoz tartoznak.

IV. *A régi kornak Pytheas és a görögök által nyert tudomása éjszaki Európáról.*

Herodotus nem tud semmit nyugati Európáról, mert az Iszteren (Dunán) túli részeket hideg miatt lakhatatlanoknak tartja vala. De Nagy Sándor ideje táján egy masszaliai (marseillei) ember, *Pytheas*, oly nagy utazásokat tőn éjszak felé, hogy különösen Strabo hitelt sem mert neki adni, jóllehet kénytelen bevallani, hogy *Pytheas* a csillagászati tudományban jeles vala. Koskinen ezt a szakaszt, a melyben *Pytheas* felfedezéséről szól, jeles ügyességgel írja, mit ki is akarnék tüntetni ismertetésemmel.

Pytheas, úgy látszik, két munkát írt 1) *Περί τοῦ ὠκεανῶ*, a tengerről, s 2) *Περίπλους* vagy *Γῆς περίοδος*, a földnek körülhajózásáról. Mind a két munkából csak töredékek maradtak meg Strabónál, Geminusnál stb., a melyek mind talán nem is szorosán közlik *Pytheas* szavait.

Strabónál olvassuk többi közt, a mit Polybius gáncsoskodva közöl *Pytheas*ból, hogy ez sok embert tévedésbe ejtett avval, a mi Britannia nagyságáról írt, „hozzátevén elbeszélést Thuléről és azon helyekről, a hol sem száraz föld, sem tenger, sem levegő nem találtatik, hanem mind ezeknek, valami tengeri tüdőhöz hasonló vegyítéke; a melyben a föld és a tenger mindenestül függ, s mely az egész földnek körülövedző kötője, a melyen keresztül se gyalog se hajón jutni nem lehet; s azt mondja *Pytheas*, hogy maga látta azt a vegyítéket, a többit pedig hallomásból tudja. *Pytheas* azután azt is beszéli, hogy visszajövén onnan, az egész tengermelléki Euró-

pát megkerülte Gadeirától (Kadix) fogva a Tanaisig.“ Ebben Koskinen négyet talál: 1) azt, hogy Pytheas maga volt Thuléban; 2) hogy Thulén kívül még azokról a helyekről is beszélt, a melyben a száraz föld, a tenger és a levegő egybe van vegyülve; 3) hogy maga látta ezen tengeri tüdőhöz hasonló vegyítéket, de hogy egyebet — mit azonban Polybius nem hoz fel — csak hallomásból tud; 4) hogy visszatérvén, vagy új utat tevén, egész Európát megkerülte. Az elsőre nézve bizonyosságot találunk a Rhodosbeli Geminusnál, a ki az illető helyen a nap és éjszak változásairól beszélvén azt mondja, hogy vannak éjszakai vidékek, a hol a leghosszabb nap 17—18 óráig tart, s hogy úgy látszik, hogy ott volt Pytheas, mert a tengerről írt munkájában így szól: „Azon föld lakosai megmutatták nekünk a helyet, hol a nap lenyugszik, mert ott az éjszaka igen rövid, alig tart két három óráig“. Ugyanezt hozza fel Cosmas Indopleustes is Pytheasból, csak rövidebben, így: „A masszaliai Pytheas, a tengerről írt munkájában mondja, hogy a legéjszakaiabb vidékre jutván, az ottani lakosok megmutatták neki azt a helyet, a hol a nap leáldozik, midőn nekik csupa éjszaka van, *εδείκνον οι αυτόθι βάρβαροι την ήλιου κοίτην, ως εκει των νυκτων αει γιγνομένων παρ' αυτοις.*“ [Látjuk, hogy egyik író a leghosszabb napot, másik a leghosszabb éjszakát jegyezte ki Pytheas könyvéből.] Nem nevezik itt Thulét, de Strabo más helyütt világosan megemlíti, hogy Pytheas a Thule vidékeit a legtávolabbnak mondja. Nem lehet tehát kétség arról, hogy Pytheas Thuléban volt, s hogy az ottani lakosokkal beszélt.

De hol keressük Thulét? Strabo és Plinius tanúságai szerint Pytheas azt írta, hogy Britanniától hat napig hajózáván ért volna Thuléhoz, s hogy Thulétól egy napig hajózáván érhetni a fagyos tengerbe. Ebből lehetetlen meghatározni a Thule távolságát, mert nem tudhatni, hogy Pytheas milyen mértéknek vette az egy napi hajózást; azután nem tudhatni, hogy Britanniának melyik pontjáról indult ki. De a Geminusnál található idézetből kitetszik, hogy mikor Pytheas Thuléban volt, az éjszaka 2—3 óráig tart vala. Ez adatokból Koskinen kivetette Lindelöf csillagász által Thulénak helyét, mely is az éjszakai szélesség 65° 12' vagy 64° 13' alá esik, tehát Drontheim vidékére Norvégiában. Strabo szerint Pytheas odáig ért, a hol az egész nap-fordítót az égen láthatni, mi épen a 66½° mutat; más író meg mást idéz Pytheasból és mond róla, különösen Kleomedes, ki két, három, sőt négy, öt hónapos éjszakákról beszél

(καὶ ἔστι κλίματα τῆς γῆς ἀναγκαιώς, ἐν οἷς καὶ διμηθιαία καὶ τοιμηθιαία γίνεται ἡ ἡμέρα καὶ τεσσάρων καὶ πέντε μηνῶν.) Kitétszik ezekből, hogy részint Pytheast idézik, részint magok véleményét fejezik ki az írók. Mind ezt összevetvén, Koskinen a következőt tartja legvalószínűbbnek: Pytheas, Britanniából indulván ki éjszak felé, hat napi hajózás után egy földhöz ért, a melynek lakosaival beszélt. Ezt a földet, melyet nagy szigetnek vél, Thulénak nevezi, s ott a legrövidebb éjszaka 2—3 óráig tart, mi az éjszakai szélesség 64—65 fokai alatt van. Ezen a vidéken látá a tengeri tüdöhöz hasonló vegyítéket is, a mi bizonyosan a jeges tenger ködje, mely azon éjszakai vizeken a tengeri jég folyását követni szokta, de a melyet Pytheas a földet övedző kötőnek tart vala. Ezen kívül hallott még az ottani lakosoktól éjszakiabb vidékekről is. A sziget messzire terjed éjszak felé, az nyilván a földnek végső része; mert vannak olyan vidékei is, melyeken nyárban a napfény éjjel nappal süt, úgy hogy egy hónapig sincs éj. Rövid távolságra, mintegy egy napig hajózáván, a tenger már hideg, szinte megaludt, azaz meg van fagyva.

Pytheas után senki sem járt oly messzire, hogy bővebb hirt hozott volna Thuléről. A költők kiszínezgették a képet, s az „ultima Thule“ híressé vált. De hová kelljen azt tenni, abban kételkednek vala az írók, mert ki az Orkadok fölé, ki a Shetland szigetek végire helyezte azt. Midőn a népek nagy költözése korában Skandinávia ismeretesebb lett, oda helyezék Thulét. Öt száz évvel azután, midőn brémai Ádám az éjszakai királyságokról írt, sőt a norvégek egykét századdal előbb Iszlándiát felfedezték volt, Skandinávia nem vala már az utolsó föld; a nevezett író tehát Iszlándiába helyezé Thulét. Mai napig Iszlandia és Norvégia közt haboznak a tudósok. Koskinen állítása szerint, minden valószínűség Iszlandia ellen szól. Mert először bajos elhinni, hogy Pytheas annyira nyugat felé tévedt volna el; másodsor Iszlandia hosszúsága déltől éjszakra nem oly nagy, hogy rája illenének a napnak különböző tartamai, melyeket Pytheas Thuléről felhoz. Ugyanis Iszlandnak éjszaki csúcsa a sarki körhöz ér föl csak, ott lehetetlen volt Pytheasnak hónapos vagy még hosszabb napokról hallani. Harmadszor pedig bizonyosan tudjuk, hogy a normannok oda érkezete előtt Iszlandon nem laktak volt emberek: minthogy pedig Thule lakott föld vala, s Pytheas az ottani emberekkel beszélt is, nyilván való, hogy Thule nem Iszland, hanem Norvégiának 64° vagy 65° foka alatti vidékei.

Hogy eme földnek lakosai Pytheas idejében még finn fajú emberek, nem germán skandinávok, valának, Pytheas elbeszéléséből is kitetszik. A mit t. i. ez Strabo szerint a hideg égálgához közelvalókról mond, az Thulét és lakosait illeti, bár Strabo nem fejezi ki világosan. Vizsgáljuk meg szorosán a Strabo szavait, úgymond Koskinen. „A hideg égálgához közellakóknak vagy épséggel nincsenek veteményeik és szelíd állatjaik, vagy igen kevés van, s kenchros-szal, zöldséggel és gyökerekkel táplálják magokat. A kiknek gabonájok és mézők van, azok a mézből italt is csinálnak (méhser), a gabonát pedig, minthogy ott nincs derült idő, nagy házakban cséplik ki, összehordván azokba a gabonafőket, minthogy különben, napfény nem lévén, a sok esőtől elromlanának.“ Ezeket Pytheas bizonyosan Thuléről beszéli, de minthogy Strabo nem hiszi, hogy van Thule, tehát ez a hideg égálgához közellakókra érti. De van az elbeszélésben, úgymond Koskinen, a mi finn lakosokról tanúskodik. A kenchros (κέγχρος tulajdonképen köles), a méz-evés, ivás nem különös sajátság, hanem az, hogy ott nagy házakban csépelnek, mi a finn fajnak sajátsága. — A magyar olvasó kedviért meg kell említenem, hogy a finnek nem csűrökbe, milyenek nálunk is vannak a felföldön, hanem *fűthető szárító pajtákba* hordják a szemes életet, a hol az teljesen megszárad és megérik, minthogy a korán beálló esőzések nem engedik a lábon való megérést. — Hogy e szokás nem a skandinávoknál keletkezett, bizonyítják a régi svéd királyok intézkedései, a melyek a skandinávokat a finn szokás követésére ösztönzik. Azon nem is kell csudálkozni, mond Koskinen, hogy Kr. e. 300 évvel földművelő finneket találunk Európa éjszaki részén, mert a földművelés mai napig a finnek sajátságos érdeme. Igaz, hogy a skandináv tudósítások nem említik a finnek földművelését, mint általában nem beszéllenek belső intézkedéseikről és életmódjokról: de ha a jotunokról való mondák más népet illetnek, nem a lappokat, úgy elég valószínű, hogy a jotunok földművelése annyira terjedt vala éjszak felé, a mennyire az égálg megengedi ²⁵⁾.

²⁵⁾ A finnek a lappok irányában mint buzgó, a természet akadályai-val megbirkózni merő, földművelők tűnnek ki, azért vissza is vonúl a lapp a finnek ekéji elöl, lásd a szerzőnek *Buzogány háborúját* (Nuija sota), a melyből itt ezt a helyet lefordítom: „Téged is, szerencsétlen lapp nép, a kit Finnország lakosainak elszámolásában majdnem elfelejtettem, téged is meg kell említenem néhány szóval. Majdnem elenyészteél már, mert nem bírtad

Koskinen ezután még egyikét körülményt hoz fel, a mely, bár kevéssé is, megerősítheti a véleményt, hogy a Thule lakosai finn fajuk valának. A Pytheas említette *tengeri tüdő* sok bajt okozott a fejtegetőknek. Ki valami tengeri állatot gondola abban feltalálni, ki meg azt hívé, hogy a tengernek valóban tüdeje van, a melylyel lélegzik; azt is tudjuk, hogy Baco idejében az angol tengerészek, nem tudni, mi okból, az éjszaki tengert tüdőnek nevezik vala. Ha reánk jutott volna maga a Pytheas munkája, talán jobban bírnók megfejtetni az elnevezést. Mégis, úgy gondolja Koskinen, szabad hozzávetni, hogy Pytheas azt az ottani lakosoktól vette, kik a magok nyelvén a sürrü jeges ködöt tengeri tüdőnek hihatták. Ez annál valószínűbb lesz, mert ismerjük a finn nyelvszokását, a mely az emberi test részeit a a külső természetnek is tulajdonítja. Ilyen a zuhatag *nyaka*, zuhatag *füle*, a félsziget *orra*, a hegy *mállya*, a tenger *torka*, a föld *szive*, az éjszak *szive*, a nap *epéje* ²⁶⁾; s olyanféle, mint az utolsó, lehetett a tenger *tüdeje* is.

Még kétségesebb maga a *Thule* név, melyet hol héber ²⁷⁾, hol

felfogni a történelem intését, a mely előrchaladást hirdet a népeknek. De hogyan válhattál volna el csinos iramszarvasaid társaságától, gondtalan éle-tedtől a hűvös csillagos ég alatt! Mind továbbra futottál szorgalmasabb testvéred (a finn) ekeje elől, mégsem élvezhetted békében kicsi szerencsed osztályrészét. Testvéred, a finn nép, azokat a távol földeket is birtokába vette, a melyeket még nem birt maga megmivelni, s nem kimélte meg szegény állapotodat. [P. o. a XIV. században a Kantala birtokot Vanajaban, az evet-erdőkkel, valamint azon lappokkal együtt, a kik ama birtok alá tartoznak, az aboi főgyháznak ajándékozá a korona.] Lassanként, de elkerülhetetlenül kiesel a népek sorából, — s a midőn a finnek a megtisztított hit prédikációját kezdék vala hallgatni, te, még mint pogány, utoljára lépegetél a Savo, Häme és Satakunta pusztájin.“ Nuija Sota, I, 34. 35.

²⁶⁾ A *nap epéje* (päivän sappi) a melléknep, parhelion. A mi nyelvünkben is a *part mállya*, *tél szive* (Faludynál „tél szivében vagyunk“), *hegy orra* stb. közönségcsek. Azonban ha Pomponius Melánál (III, 1.) a tengeri áradat és apadat vélt okait olvassuk: „Neque adhuc satis cognitum est, auhelitune suo id mundus efficiat, retractanque cum spiritu regerat undam undique, si ut doctioribus placet, unum animal sit; . . . an luna causas tantis meatibus praebeat,“ s Pytheas idejében is tudva levőknek gondoljuk, a tenger tüdejét sokkal helyesebben magyarázhatjuk meg.

²⁷⁾ Föltetszik talán, hogy a Thule szó magyarázatára héber szóhoz is folyamodtak; de nagyon csatlakoznék, ha valaki a Pytheas hazájának a fönikiakkal való közlekedéséből származtatná az effélét. Sőt annak oka a XVII. és XVIII. század nyelvészeti felfogásában rejlik. A görög és latin

irland (*thual* = éjszaka) szóból magyarázgattak. De meg lehet emlékeznünk, úgymond Kosk., hogy a finn nyelvekben is van szó, mely a Thule névhez hasonlít, s az a finn *tuuli*, a permi *tíl*, stb. magyarázól *szél*. Azt lehet hát gondolni, hogy azon hely, a hol Pytheas kikötött, az ottani nyelvben *tuulen-maa* vagy *tuuli-niemi* (szél-föld, szél-sziget) neveztetik vala, s hogy Pytheas ebből csinálta a híres *Thule* szót. Hisz Norvégiában még most is találtatik sok helynév, mely a finn nyelvből való. Így Bergentől keletre, az Osterfjord vizénél *Thuenes* van, mely hajdan *Thulu-nes* volt, s eredetileg *Thuuli-niemi* lehetett, csakhogy ez a hely sokkal déliebbre esik a Pytheas Thuléjánál. Azt meg kell vallani, mond Kosk., hogy a Thule névnek nyelvbéli származása örökös homályban fog maradni, s hogy annak finnsége nem valószínűbb mint irlandiassága.

Mintán írónk megigyekezett mutatni, hogy mi lehetett tulajdonképen a Pytheas Thuléja, azt is vizsgálat alá veszi, a mit ugyanazon utazó éjszaki Európáról látszik beszélteni. Polybius tudósítása szerint Pytheas azt is írta volt, hogy Thuléból visszatérte után, egész Európát megkerülé Kadixtól fogva a Tanaisig. A Tanaisról, Donról, azt regélik a régiek, hogy egyik ága az éjszaki tengerbe szakad, másik ága a Maeotisi tengerbe folyván. Világos tehát, hogy a Viszlát a Don ágának veszik vala. Ezt tudva, a Pytheas kerülő útja Spanyolország déli csúcsától a Viszla torkolatjáig ért, odáig t. i. a hol borostyánkővet szedtek régtől fogva, s a mely környéken a Lampsacus Xenophon tudósítása szerint *Baltia* sziget vala.

V. A római kor tudomása éjszaki és keleti Európáról.

A földismeret nagyon lassan terjedt éjszak felé, mert még Augustus császár idejében azt állítja vala Strabo, hogy az Elbén túli vidékek egészen ismeretlenek. Pomponius Mela megnevezi a Codanus öblöt („Super Albim ingens Codanus sinus magnis parvisque insulis refertus est“), a melynek partjain a kimberek és teutonok, meg

nyelvek és irodalmak művelése és tanulása első korában csak a sémi nyelvekre, s köztök előbb a héberre, a biblia miatt, azután az arabra is fordítanak figyelmet. A mit tehát a görög és latin nyelvből nem lehetett megmagyarázni, azt szivesen a héberből magyarázgaták. Így többi közt a lapp nyelvet is a héberből származtatják vala, mint minálunk a magyart. Nem csuda tehát, ha a *Thule* szónak gyökerét is a héber nyelvben keresték.

Germániának szélső népe, a hermionok, laknak. Sarmatia, így folytatja Mela, a tenger felé keskenyebb, mint belül, a Viszla teszi határát. Azután Ázsia következik, melyet a szküth népek laknak, a hol az az örökös hó s a szenvedhetetlen hideg miatt lehetséges. A mit Pli-nius hozzáteszen, az eléggé zavart, de megnevezi a „*Scandia, Dumna, Bergi*“, s a mely legnagyobb, a „*Nerigo*“ szigeteket. *Nerigo* nyilván Norvégia, *Scandia* vagy *Scandinavia* pedig = *Scandin-avi*, vagy *Skandin-ey*, azaz Skandin-sziget, mely név Svédország *Skonen* (Skaan) nevű tartományáé. Tacitus Germania leírásában Svédország két népét említi meg, a gótokat és szveaiakat (Suiones), meg ez utolsókön túl a *Szitonokat*, a kikén túl a Jeges tenger volna, „*caetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute degenerant.*“ A Tacitus szitonjai, úgymond Koskinen, hihetőleg Skandináviának finn fajú népe, melynek neve talán a *seida*, *hiite* névből való. Megjegyzésre méltó hogy már itt találkozunk a női uralkodóról való hirrel, a melyet a bremai Ádám ezer évvel utóbb megújított („*postea longis terrarum spatiis regnant Sueones usque ad terram feminarum*“). Ez talán nem éppen mese, mond Kosk., hanem úgy látszik, hogy a *Kainun-maa* = kajaniak földje, már Tacitus idejében ismeretes vala a skandináv germánok előtt. A *kainun* szót *qven*-nek értették talán, mely a skandináv nyelvben asszonyt jelent, angolul *queen* királynő, s így lett a *Kainun-maa*-ból *terra feminarum*.

A suionoktól Tacitus előadása megint a keleti (Balt) tenger dél-keleti partjaira tér, azt az utat követve, a melyen a skandináviak a szárazföldre szoktak járni. Ott megemlíti az *eszt* (Aestyi, Aestii) népet, a mely szokásaira a germánokhoz, nyelvére nézve a britekhez hasonlítana, s az istenek anyját tiszteli (*matrem deum*)²⁸).

²⁸) Az asszonyok földje is olyan képzelet, melyet sok népnél találunk. A görögök amazon-jai híresek, később azok is mind távolabbra esnek, a mint a földirati tudás előrehaladt, mert egy jól ismert tartományban se lehet azokat megtalálni, következésképen mindig ismeretlen földeken keresték azokat. Végre a finnek közt gyanították a „*terra feminarum*“-ot, mire a *Kainun-maa* = Quenland alkalmat is szolgáltatót.

Nevezetesebb előttünk az, hogy Tacitus a szitonokat asszony-uralóknak mondja, s az esztekről azt beszéli, hogy az istenek anyját tisztelik. „*Matrem deum venerantur*“ ír Tacitus, Koskinen, *matrem deum* = *deorum*-ot olvas, s így fordítja is, mint látjuk. De némely kiadásban *matrem deam* áll. Nem járhatok utána, vajjon a *deam*-féle alak gyakrabban előfordúl-e Tacit-

A vasat ritkán használja, de a földmivelést buzgóbban űzi mint a germánok; a tengert is járja, s szedi a borostyánkövet (succinum), a melyet *glesum*-nak nevez. Ez az elbeszélés, folytatja Kosk. világosan mutatja, hogy a szóban lévő eszt nép a Viszla keleti mellékein lakott, ugyanott, hol Jordanis szerint a IV. században az Ermanarik gót királyt uraló esztek laktak vala, kik az V. században Nagy Theodoriknak Itáliába is vivének borostyánkövet ajándékol. A IX. században is ott tudja nagy Károly életírója, Einhard („ad litus australe Scilavi et Aisti et aliae diversae incolunt nationes“); még határozottabban jelöli lakhelyeiket Wulfstan (kinek utazását Alfred angol király fordította le), azt mondván: „A Viszle nagy folyó, mely Witland és Veonodland mellett folyik el, Witland az eszteké. . . . Ez az Eastland (Esztföld) igen nagy, benne sok város van, s mindenik városban király van; ott sok mézet és halat nyernek. A király és a gazdagabbak lótejet isznak; a szegények és szolgák mézet isznak. Sok háború van köztök.“ Koskinen véleménye szerint a Tacitus és Wulfstan esztjei azonosok ugyan, de nem a mai esztek, vagy virolaiak, kikre később ruháztatott ez a német név, mely keletit teszen, hanem azok lithván fajbeliek valának, kiket azután poroszoknak hittak. A *glesum* szó pedig, mely a német *glas* volna, bizonyítja, hogy német nyelvű népek által ismerték meg a borostyánkövet a rómaiak.

De ha a Tacitus esztjei nem a finn fajhoz tartoznak, az ő finnjei bizonyosan a mai esztek elődjei, úgymond Koskinen. Ismeretesek Tacitus szavai, a melyekkel a finneket leírja, de a melyekben, ha jól tekintjük, több a szép szólás, mint a valóság. („Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.“ — Ilyen lakás csak a Földközi tenger valamely szigetén, Calypsoféle ember számára, képzelhető. — „Sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversus homines, securi adversus deos, rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset.“

tusnál; de úgy hiszem, a *deum* accusativus is lehet. Az a nevezetes benne, hogy csak ugyan asszonyi alak uralkodik az éjszaki finnek mondájában. *Louhi* azon alak; *Louhi*val vetélkednek a Kalevala hősei; *Louhi* fordul elő a finn hitregés mesékben is, mint a legtúlsó földnek hatalmas asszonya.

— Mind csak költői ömlengés —). Koskinen azt mondja ezekre, hogy szükségtelen annak megmutatása, hogy a Tacitus által leírt fennek (finnek) nem a Kalevala népe, jöllehet azon fajhoz tartoztak is, mint a lappok és a szuomiak. Fajbeliségüket ugyan a névnél egyéb nem bizonyítja, de a név nem pusztán mondanivaló. Már előbb kifejeztem véleményemet, úgymond, hogy a *finn* név eredetét a kelt nyelvben kell keresni, a melyből azt a germánok elkölcsönözték. A germánok eleven mozgása Skandinávián és a Viszla-környékein megfoghatóvá teszi, hogy egy népfajt neveznek vala *finn*-nek mind Skandináviában mind a Viszla mellékein. Nevezetes, hogy arra a névre a Keleti, vagy Balt tenger délkeleti részén találunk először, a hol azt épen nem vártuk volna. Mégsem lehet Tacitusban kételkedni, mert valamivel később egy más író megerősíti a római író. Alexandriában Antonius Pius és Marcus Aurelius császárok uralkodása alatt Ptolemaiosz él vala, a ki az addig ismeretes földirati neveket teljes térképeken állítá össze. Munkája több és határozottabb földirati tudást foglal magában, mint akármely régi íróé. Másfelől azonban épen tudományának látszó teljessége azt gyaníttatja velünk, hogy abba nem mindenütt bízhatni; s valóban fordúlnak elő példái, hogy néha különösen csalatkozott. Ilyen példa többi közt a *Siatutanda* (Σιατουράδα) a frisiek földjén, mely helynevet Ptolemaiosz Tacitusnak (Annal. IV. 73.) „et ad *sua tutanda digressis rebellibus*“ szavaiból csinála. De ha eszünkbe jut, hogy az előtt nem rég a rómaiak egész Daciát elfoglalták vala, könnyen megfoghatjuk, hogy Ptolemaiosz tudása a Viszla környékeiről általában bizonyosabb. Ő a nevezett folyó keleti mellékein, éjszokról délfelé haladva, előbb a venedeket említi, azután a gythonokat, finneket (*γυθνοί*) stb. más sorban meg, a venedektől keletfelé haladva a *gálindaiakat* stb. említi meg. Hogy ezen gythonok a gótok, götök, világos: de föltetszik a *finnek* helye, a melyet Ptolemaiosz a gótoktól délre teszi. Minthogy neki határozatlan tudomása van Skandináviáról, s minthogy a Keleti vagy Balt tengert nem különbözteti meg a Jegestengertől: azt lehetne gondolni, hogy csalatkozott a finnek helyére nézve, s dél felé teszi a gótoktól, holott éjszak felé kellett volna tennie. De Strabon a Marobodus által Augustus császár idejében megalapított markoman hatalomról beszélvén, mely hatalom a mai Csehországban vala, más kisebb népeket is említ meg, a melyek azon hatalom alá tartoznak vala, így „καὶ κεντρήσαστο, πρός

οἷς εἶπον, Λουίους τε, μέγα ἔθρος, καὶ Ζούμους, καὶ Βούτονας stb. s maga alá veté az említettekén kívül a Luioiakat, Zum-okat, Buton-okat.“ A *buton* nevet *guton-goton*-nak értik és olvassák rendszeren: úgyde ezek a *guton, goton*-ok épen a Ptolemaiosz-féle *gython*-ok volnának, s ekkor épen nem csuda, ha ez utóbbi *finneket*, az előbbi író pedig *zum*-okat tud a gótok mellett; a *zum* saját szuomi, a finn pedig idegen neve ugyanannak a népnek. A véletlen egy antiochiai pénzt örzött meg Kr. u. 253-ról, melynek felirata Volusianus császárt „*αὐτοκράτωρ καίσαρ Γανδαλικός, Φινρικός, Γαλιδικός*“ stbinek nevezi, mert a Duna mellett a szarmatákkal hadakozván, a gandal és finn népeket is meggyőzé. Tudjuk, hogy a gótok azon időben már a Fekete tenger felé költöznek vala, s ha Ptolemaioszt követjük, ezen népmozgalomban a venedek éjszaki, a galindaiak pedig éjszak-keleti határosai lettek a finneknek. Nagyon hihető tehát, hogy Gallus császár idejében a gótokkal együtt finnek is tolódtak a Duna felé, s megütköztek a rómaiakkal; lehető, hogy más népnevek alatt is finnek rejlenek azon időben.

Ptolemaiosz földiratában és Volusianus császár pénzén utoljára találjuk a finneket a Keleti tenger déli oldalán; ezentul Skandináviából hallik csak a finn név. Jordanisnak bővebb tudomása vala a nagy félszigetről, melynek népei közt a „*Rerefenmae*“, és „*Finni* mitissimi, Scandzae cultoribus omnibus mitiores“ számlálja elő. Procopius ugyanazon Skandináviában a *skriithfinneket* (Σκριθίφινοι) írja le²⁹⁾. Paulus Warnefridus (Gesta Longobardorum cap. 2.) még a nevet is meg tudja magyarázni. „Huic loco *Scritobini* vicini sunt Hi a saliendo, juxta linguam barbaram, etymologiam ducunt. Saltibus enim, utentes arte quadam ligno incurvo in arcus similitudinem, feras assequuntur. Apud hos est animal, non satis assimile cervo, de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicae, genu tenus aptatum, conspexi, sicut jam fati *Scritobini* utuntur.“ A régi skandináv nyelvben *skridha* annyi mint *hiikto*, azaz hó-talpakon járó. Messzire el volt terjedve Európában a lappok híré, s Paulus Warnefridus egy iramszarvas-bőrbundát is láta egyszer. Alfred király a sveiaiaktól éjszak felé a Cven-landot (Kainun-maa), nyugat-éjszak felé a *Scride*-finneket, nyugat felé a

²⁹⁾ Mind Jordanis mind Procopius tanuságát a finnekről bővebben hoztam fel a *Vogul föld és nép* című munkának 326–328. lapjain.

nordmannokat helyezi. Othar (Alfred fordításában) a Scride-finneket csak finneknek nevezi (finnas); lassankint elenyészik a *skrit*-finn név.

Ptolemaiosz után néhány évtizeddel, vagyis a harmadik század elején, a gótok a Keleti tenger partjairól dél felé húzódtak, s Hermanarik gót király közvetlenül a hunok előrohanása előtt a Keleti tengertől a Fekete tengerig terjeszté ki birodalmát. Jordanis előszámlálja az alávetett népeket, így: „Habebat siquidem quos domuerat: Gothos, Scythas, Thuidos, Inaunxis, Vasinabroncas, Merens, Mordemsimnis stb.“ Az ismeretlen neveket más-másképen magyarázzák. A gótok és szküthák kérdés alá sem jöhetnek, a skythák, Koskinen értelme szerint, szlávok lévén. A *thuid* névből Kosk. a *csúd* nevet ismeri fel, — itt fordul elő legelőször a csúd név, úgy mond, s a szót a következő Inaunxis-szal így olvassa: Thuidos in Aunxis, a mint áll is a közönséges kiadásokban, s a mi finnül ezt teszi: *Tschudit Aunuksessa*, azaz Aunuks-ban lévő csúdok. Bajos ugyan mondani, hogy mily régi az *Aunus* (genitiv. *aunuksen*, a szó töje tehát *aunukse*) név, mely mostanában az egész Onega tó (Äänis-järvi) környékeit magában foglalja, s nyugatra a Ladogáig ér. De megjegyzésre méltó az, hogy az Onega tó déli partjainak hosszában mai napig lakik egy finn néptörzs, melyet az oroszok csúdnak neveznek. Sjögrén bebizonyította, hogy az úgynevezett Häme finn törzs, vagyis a tulajdonképi finnek, valaha ott laktak vala; s ha látni fogjuk, hogy a Jordanis említette következő népek is ott kereshetők: akkor ez az olvasás: „Tschudi in Aunxis“ nem látszik majd felette merésznek. Következik *Vasinabroncas*, vagy ha két szónak olvassuk, tehát *Vasina*. Már Schlözer és mások is a finn *Vesz* népet gondolák lappangani ezen név alatt, melyet Nestor krónikája a Fehértó (Valgetjärvi, Bjelosero) mellékére helyez. Ez a nép és a neve nincsen meg többé: azonban igen hihető, hogy Jordanis csakugyan azt érti. De a *Broncas* vagy *Bovoncas*-ra nézve lehetetlen elfogadható magyarázatot kigondolni. Schafarik a Beormas, Biarm, Permieket látja alatta, de az bizonytalan, úgy mond Koskinen. Ellenben nagyon világos, hogy a Jordanis *Merens*-je és *Mordens*-je a Nestor *Merja*-ja és *Mordva*-ja, finn népek. A *meri-k* vagy *merja*-iak a vesziék közelében laktak vala, s hihetőleg a cseremiszekhez tartoztak, a kik maig a *mari* nevet viselik. A *mordvaiak* máig az Oka keleti mellékein laktak. Hajdan erős nép lehettek,

mert gyakran emlegetik az írók. — E négy finn fajú nép neve azt a becses tudósítást adja nekünk, hogy a finn népek már a IV. század végén ugyanazon helyeken és azon rendben laknak vala, melyben Nestor idejében, a XI. század vége felé, mert ő is a csúdokat, merjákat, muromaiakat, veszeket és mordvaiakat finn népekül számlálja elő. Jordanisnak csak két finn csoportról, a nyugati finnról és a Volga mellékiről, van tudomása: de kétségtelenül áll, hogy azok keleti oldalán a permi és ugor csoportok az Ural mind két felén laknak vala egy folytában. Ezen vidék mivoltáról és mozgásairól mit sem tuda akkor a történelem, csak ez az egy tűnik szembe, hogy a finn fajnak nyugati része már leülepedett s századok óta bírta helyeit, ellenben a keleti része forr még nyughatatlanul, s kezdi már délnyugat felé kiönteni áradatját. Ennek útja oldalt hagyja a nyugati finneket, míg maga az áradat egész Európát megmozgatja. „Azon időszak, mely most következik, a népek nagy költözésének szaka, s az némely tekintetben a finn fajnak leghatalmasabbja, mely az egyszer közvetlenül hata a világ eseményeire. Szükségesnek tartom tehát ezt bővebb vizsgálat alá vetni, szorosán tárgyalván azon népnek mivoltát, mely eme nagy mozgalmat megindította.

VI. A hunok eredete és nemzetisége.

A hunok Kr. u. 375-ben tűnnek elő. Honnan jöttek, s milyen nép valának, azt különbözőképen akarták már elhatározni. Én, úgymond Koskinen, egymás mellé rakom a tényeket, s ezekből fogok következtetni.

Első tény az: a hunok már két száz évvel azelőtt, hogy a Dunához értek, a Volga mellett tüntek volt fel más népek közt. Legelőször Ptolemaiosz említi meg őket („μεταξὺ δὲ Βασσιτρῶν καὶ Ρωξιολάρων Χοῦροι“), de a hely, a melyet nekik ad, bizonyosan nagyon nyugatra esik. A Ptolemaiosz *chun*-jai nem mások, mint a későbbi *hun*-ok, *unn*-ok, *chun*-ok, de lakóhelyöket az európai Szarmataságban, a földírónak önkénye határozta meg. Száz évvel utóbb a Volga torkánál, a Káspi tenger nyugati vidékein, találjuk őket, még pedig két bizonyosság szerint. Az egyik Dionysius Periegetesé, ki a III. század végén írta, s ki a Káspi tengertől éjszak felé előbb a szküthákat, kik az éjszakai tenger mellett laknak vala, a hol az a Káspi tengerbe ömlik, s azután az *unn* okat helyezi. Megerősíti azt

Chorenei Mózsés (arméniai író), ki azt beszéli, hogy a III. század vége felé Nagy Tiridates a Kaukazonon túli népeket legyőzé, s azokat a *hunk* (így nevezik vala az örmény írók a hunokat) földjéig üzé. Ha még Ammianus tudósítását is a 375-dik évi hunokról hozzá tesszük, miszerint azokat, kik a Maeotis tengeren túl a Jeges-tengernél laktak, nem nagyon ismerték vala a régiel⁴ („Hunorum gens, monumentis veteribus *leviter* nota, ultra paludes Maeoticas glacialem oceanum accolens“), bizonyossá lesz, hogy a hunok már egyikét száz évig laktak volt Európa szélein, mielőtt a római birodalom hatalmukat megérezte.

Honnan jöttek volt, azt az európaiak nem tudják vala, s az újabb vizsgálók is egyre ide-oda tapogatnak. A rómaiak, nem szívesen hagyván el a régi neveket, a „királyi skythák“ nevét hozták fel, mely Herodotus által volt megszentésítve; így Zosimus, ki egyébiránt azt mondja, hogy a hunok az előtt ismeretlenek voltak; így a római Romulus is Priscusnál *ἄνδρας τῶν βασιλείων Σκυθῶν*-nak nevezi. „Hanc gentem Herodotus refert, így szól sz. Hiernonymus, sub Dario rege Medorum viginti annis Orientem tenuisse captivum, et ab Aegyptiis atque Aethiopibus annum exegisse vectigal.“ Itt Sz. Jéromos menten a hunokra érti, a mit Herodotus a Scythákról beszélt, de nem Darius idejében, hanem a régi méd királyok idejében. S ezt a felfogást követi Agathias is, azt mondván: „Az unnok nemzetsége hajdan a Maeotis tengeren túl éjszak felé lakott, inkább éjszak felé a Tanaisnál, mint a többi barbár népek, melyek az Imauson innen Ázsiában laknak. Ezek mind közösen a scytháknak és unnoknak nevét viselik, de külön népekre oszlanak, ugymint, Kotrigur, Utigur, Ultizur, Burugund népre.“ (*Οὗτοι δε ἄπαρτες κοινῆ μὲν Σκύθαι καὶ Οὐννοι ἐπωνομάζονται, ἰδίᾳ δὲ κατὰ γένη, τὸ μὲν τι αὐτῶν Κοτριγόουροι, τὸ δὲ Οὐτίγουροι, ἄλλοι δὲ Οὐλίτιζουροι, καὶ ἄλλοι Βουρούργουνοι*). A gótok, mentegetvén félelmöket a hunoktól, mesés eredetet tulajdonítanak nekik, mit Jordanis elbeszél. De még később is koholóznak meséket felőlök. Constantinus Manasses azt meséli, hogy Sesostris király ajándék által szövetségbe vonván a hunokat, miután egész Ázsiát meghódította volt, ezeknek Assziriát adá oda, s nevöket *parthussá* változtatá el. Nem több hitelt érdemel az a felfedezés, melyet Czoernignél találunk (Ethnographie der Österr. Monarchie, Wien 1855, III. 14.), s mely szerint Egyiptomban a Karnak egyik romján az I. Menefta által legyőzött népek nevei közt az *unnu* név

is előfordúlna. Igaz, úgymond Koskinen, ninesen módom e dolog szoros megvizsgálására (Czoernig Roscellini-t hozza föl forrásul)³⁰⁾, de kétségen kívül olyféle tévedés van itt, melyet 1836-ban Lassen követe el, a Darius feliratában a népnevek közt *huná*-t olvasván, s ezt a nevet a hunokra alkalmazván, holott *jauna*-t kell olvasni, mely név az *iónokat*, azaz görögöket, jelöli.

Több figyelmet érdemel *Deguignes* véleménye, hogy a *hunok* ugyanazok a sinai évkönyvekben emlegetett *hiung-nu* kkal, kik ellen Kr. e. 214 tájban a nagy sinai kőfalat építették. *Deguignes* oly világosnak tartja vala emez azonosságot, hogy annak bebizonyítására elégnék hívé a nevek hasonlóságát. *Klaproth* megkétlé a hirtelen eldöntés alaposságát, s mások helyeslék a *Klaproth* véleményét, miszerint a hunok a finnekhez, a sinai *hiungnu*-k pedig a törökökhöz tartoztak. Mégis *Deguignes* érdeme az, hogy elsőben igazítá a sinai forrásokhoz a vizsgálók szeméit. Eme források szerint ezek volnának Közép-Ázsia régibb történetei: Azon török népcsoportok, melyek a sinai birodalom éjszaki határain az Amur és Szelenga felső mellékein évezredek óta őrzötték vala nyájait, s gyakran berohanának a mennyei birodalomba, legrégebb időkben a *hun-io*, utóbb *hien-jun*, s végre a Han nemzetség császárai idejében (Kr. e. 207-től fogva) *hiung-nu* nevet viselék. Lassankint egy hatalommá egyesülvén, Kr. e. 200 tájban igen félelmesekké lőnek. Uralkodójok, a *čen-ji*, olykor a sinai császár lányát vevé feleségül. Ugyan abban az időben a sinai birodalom nyugati határain egy tibeti nép, a *je-či*, vagy, mint utóbb nevezték, a *jeta*, *jita* nép, lőn hatalmassá, egyszersmind felkölté a *hiungnu*-k irigységét. Ezeknek *čen-ji*-ök, *Maotun*,

³⁰⁾ Mind ezeket *Fejér György* is felhozza, az „Aborigines et Incunabula Magyarorum ac gentium cognatarum, populi Pontici, Pontus” (Budae 1840) című munkája 31, 32. lapjain, de nem kételkedve, mint Koskinen. *Fejér* előbb egy német idézetben, mely *Roscellini*, Monumenti dell’ Egitto e della Nubia P. III. Monum. Relig. Tav. XLVI—LXI-re hivatkozik, a karnaki felírást ismertetvén, azt teszi hozzá: „Ast monumentum isthoc, cum nudum nomen unicum prodat, ad Septemtrionem, uberiorem exposcit illustrationem.” S afféle illusztrációt *Constantinus Manasses*-ben talál, melynek értékét Koskinen méltán semmisnek tartja. Azután hivatkozik *Fejér* a *Darius* feliratára, mint azt 1836-ban *Lassen* olvasá, de a melyet az újabb vizsgálatok *jauna*-nak olvasnak, mit a nevek sora is helyesel: *Kappadokia*, *Saparda* (nyugati Kis-Ázsia), *Jauna*, tengeren túli *Saka* (*Herodotus* skolot-jai) *Koskinen* *Oppertre* hivatkozik, *Expédition en Mésopotamie* II. 167. l

Kr. e. 201 tájban nagy győzelmet vön a *je-či* népen, s 177-ben egészen hatalma alá hajtá. Utódja Laošang újra megtámadá Kr. e. 165-ben, s kiszorítá országából. Egyik része dél felé, a *Hoangho* forrásai felé, vevé magát, s *kis je-či* néven nevezteték; de nagyobbik része nyugat felé a Dzungar földre futa, az Ili folyó mellékeire, a melyekről a kizavart *Su* vagy *Se* nevű nép a Jaxartes síkságaira vevé magát. Nem sok idő múlva egy más nép is, a *hien-siun* vagy *u-sun* nép, futa nyugat felé a hiungnu-k elől. Az u-sun-ok elérkezte miatt a *je-či* nép az Oxus mellékeire szorula Kr. e. 126 és 127 táján. Ott a görög baktriai urodalom, mely a parthusok csapásai alatt oszlófélben vala, teljeséggel elenyészék, s a *je-či*-k az úgynevezett *ind-szkytha* birodalmat szerzék az Oxus mellékein. Ez a birodalom eleinte öt részre vala felosztva, de Kr. e. 16-ban egy uralkodó alá egyesüle, s *kuei-suang* nevet vön fel, melyből az örmény írók *kušans* nevet csináltak. A VI. századig Kr. u. álla fen a *je-či* vagy *je-ta* hatalom az Oxus mellékein, s a perzsák nyilván a *jeta* névből csinálák a *haiihal*, *haiathelah* és *haiathelainn* nevet, melyet a büzantínusok *eftalita*, *neftalita* (*Εφθαλίται*, *Νεφθαλίται*) névre fordítának. De megjegyzésre méltó, hogy a büzantínusok az *eftalita* népet *fehér hunok*nak is nevezik vala. Kérdés már, vajjon az Oxus-melléki jeták rokonsági viszonyban állottak-e azon hunokkal, kiket a büzantínusok a Duna mellékein kezdének megismerni? Procopius határozottan tagadja, mondván, hogy a neftalitáknak se külsejökre, se szokásaikra és életmódjukra nézve nincsen közök a Duna melléki hunokhoz, am azok régtől fogva földmivelők, ezek meg nyájörzök lévén. A sinaiak jobban ismerik vala Közép Ázsiának népeit, s azok szerint a jeták nyelve egyaránt különbözött a mongol és török nyelvtől, s hasonlított a tibetihez. Mind ebből azt lehet következtetni, hogy a *fehér hunok* neve talán következő okból támadt: Az úgynevezett *eftaliták* gyakran berohanának a perzsákkal együtt Sírjába; ugyanezen tartomány a valóságos hunoktól is sokat szenvedé, kiknek félelmes neve nagy benyomást tesz vala a lakosok elméjére. Akár a hadviselés akár más eljárás hasonlóságánál fogva-e, nem tudni, de valószínű az, hogy így támadt a *fehér hún* név.

Felső Ázsiában a *hiungnu*-k hatalma Kr. u. 46 tájban két felé oszlék. A déli hiungnu-k a sinai birodalom alá kerülének, az éjszaki hiungnu-k ellen pedig a sinaiak összeszövetközteték a határos népeket, s legyőzék őket 90 tájban. A legyőzött éjszaki hiungnu-k nagyobb

része a *sian-pi* mongol nép közzé vegyült, a többi része nyugat felé fut a Irtis és Ural közti erdőségeibe. Ez után nem sokat, de annyit mégis beszéll rólok a sinai történelem, hogy lássuk, mikép az Irtis és Ural közt új hatalmat szerzének, mely dél felé terjeszkedett. A IV. század közepében az Amur felső vidékein új mongol hatalom támadt, a *topo* vagy *juan-juan* hatalom. A török népek nagy része nyugat felé rohana azokra a népekre, a melyek Európa szélein tanýáznak vala. Kétségen kívül ez a lökés veté a hunokat a Volgán által Európába. Nem csudálkozunk tehát, úgymond Koskinen, hogy Deguignes a hunokat és hiungukat egyszeribe azonos népnek tartá, mert hasonlatosság is van a két nép szokásai és életmódja közt, a mint azokat a sinai és európai írók leírták. Mégis óvakodni kell itt a hamar eldöntéstől, mert Felső Ázsia népeinek majdnem egyenlők a szokásaik és életmódjuk.

Még kevesebb útbaigazítást ad a hunok külseje, melyet azon kor íróji, többnyire félelemből, túlságig eltorzítanak, s melyet vad szokásaik (arczaik megvagdalása stb.) még vadabbá tesznek vala. Igen valószínű, a mit Thierry Amédée gondol, hogy valaha mongolok lehettek a hunok urai, s ezek alakja a nemesség külső ismeretöje lévén, azt a hunok közt lábra kapott szokás utánozni akarta. De hogy magok a hunok nem mongolok, úgymond Koskinen, az iránt kérdés sem lehet, mert azon időben a mongolok még távolabb laknak vala Ázsia keleti térein, a reájok kerülő sort várván. Egyedül a törökség vagy szuomiság jöhet kérdésbe a hunoknál, s az újabb vizsgálók közt ki erre, ki meg arra hajlik. Ha a régi írók annyi tudósítást hagytak volna nekünk a hunok nyelvéről, a mennyit külsejükről és szokásaikról beszéllenek, nem kellene egyéb bizonyíték a nemzetiségök megalapítására. De arra nem gondolának a római és görög írók. Kevés hun szót jegyeztek fel, s azok sem adhatnak megbízható tanúságot. Priscus, a ki 448-ban utazék Attilához, kétféle hun italt említ meg, medos-t és kamos-t (*μέδος, κάμος*). Az utolsóról mondja, hogy árpából készült; lehet, hogy a medos készült árpából, azt hogy az *méhser*-féle volt, mert ha a kamos a tatároknál ismeretes *kumis*, az ló-tejből készül. Jordanis a tort, melyet Attila sirján ülének, *strava*-nak, Lactantius Placidus *straba*-nak nevezi: e szó, már külsejenél fogva, se török se szuomi. Jordanis a Deneper ágait, a merre a hunok vissza felé futának, *Hunnivar*-nak nevezi („partes Scythiae, quas Danapri amnis fluenta praetermeant,

quae lingua sua Hunnivar appellant); nem mondja meg a szónak jelentését, de, úgymond Koskinen, eszünkbe jut mindjárt a magyar *vár* szó, ezekben: Temesvár, Hungvár³¹⁾. Vannak még hun tulajdon nevek is, a melyek hangzásából lehet valamit következtetni, ámbár értelmök ismeretlen előttünk. Klaproth ítélete döntő e tárgyban, úgy gondolja Koskinen, s ő azt mondja, hogy azon nevek legnagyobb része olyan, melyet a török száj, a mássalhangzók összetorlása miatt, ki sem bír ejteni; ugyanez okból ama nevek mongolok sem lehetnek. Ellenben azt igyekszik megmutatni a híres nyomozó (Klaproth), hogy azon nevek többnyire a magyar nyelvből magyarázhatók, p. o. *mundzuk* = mentség, *Attilas*, vagy *Etsel* = aczél, *Ernak* = hirnagy, *Oktar* = oktató stb. „Nézetem szerint, mond Koskinen, alig lehet ezen bizonyítás ellen vallami érvényest felhozni³²⁾, ámbár óhajtani lehet, vajha világosabb példák maradtak volna fel a hunok nyelvéből. De azt hiszem, képes vagyok a hunok szuomiságát más bizonyítékkal is támogatni.“

A hunok elérézése azon áradatnak első hulláma, a mely öt száz évig zúga a Volgától a Duna felé. A hunok után bolgárok, avarok, végre a magyarok következének; s azon idő folytában két birodalmat találunk a Volga mellékein, a bolgárok és kazarak birodalmát. Ha már be lehetne bizonyítani, hogy ezen népek közt világosan szuomi fajnak is voltak, s másfelől, hogy ezekkel a hun nép rokon vala, akkor igenesen következnék, hogy a hunok is a szuomi fajhoz tartoztak. De ezen az úton is akadályokra találkozunk, melyek megzavarják a vizsgálást, s könnyen félrecsalják a nyomozót. A legkülönösebb akadály abban áll, hogy az azon időbeli történetíróknál a népnevek bizonytalan jelölésüek. Valamint a szküthák nevét sokáig mindenféle külön eredetű népeknek tulajdonították,

³¹⁾ A *hunnivar*-ra nézve lásd a „Vogul föld és nép“ 349. lapján álló jegyzetet, a melyben Jordanis szavai felhozvák, melyekből kitetszik, hogy a *hunnivar* a Deneper ágait teszi. „A hunivar lehetne tehát *hun-ér* és *hun-árok*, — ha tudnók a hun nyelvet.

³²⁾ Klaprothnak itt felhozott hun-név magyarázatai, nyelvészetileg tekintve, merő játékok, melyek Otrókoci Foris Ferencz („*Origines Hungariae stv. Franequerae 1693.*“) nyelvészetére emlékeztetnek. Otrókoci, munkája XII. fejezetében, az Attila szót *aczélos*-ra, a Mundichus-t, *mond az okos*-ra magyarázza, mely utóbbi ép annyi nyelvészeti joggal bír, mint a Klaproth *mundzuk* = mentség“-je.

melyek egymásután és egymásmellett uralkodának azon a téren, melyet a Herodotus idejebeli szküthák bírtak volt: úgy a hunok neve is minden népre rámaradt, a mely utánok következett. A bizantinus írók hunoknak nevezik vala a bolgárokat, avarokat, magyarokat, sőt azt a nevet a Káspi tenger keleti vidékein tanyázó törökökre is kiterjeszték. Midőn pedig a török név vált híressé, akkor meg ezt a nyugati népeknek is adják vala; s így a bizantinus írók nemcsak a kazarokat, hanem a magyarokat is törököknek nevezék. Valamint ezen névzavar miatt a magyarokat nem lehet török néppé tenni: azonképen nem szabad menten hunoknak tartani minden népet, melyet hébe-hóba hunnak neveznek.

Csak egy nép van ezek közt, a melynek igaz eredetéről nincsen kétség, s az a magyar, a melyet az újabb kor nyelvésze a szuomi fajhoz számít. Ha a magyarok mondájában bizni lehetne, a magyarok és hunok azonegy anya-fának két ága volnának, s Attila birodalma nem volna más, mint a magyarok történeteinek első időszak. Kérdés tehát, vajjon eredeti-e ama monda, s megvolt-e már a magyaroknál ideérkezésök korában, vagy csak később kapott az fel nálók Pannoniában, a hol Attila és a hunok emlékezete mondákban és énekekben él vala? Az első nem lehetetlen, ámde nem is bizonyos. A másik meg természetes, miszerint az utóbb érkezett magyarok szívesen tulajdoníták magoknak a hunok nevét. Ebből az következik, hogy a magyar monda történeti bizonyítéknak men fogadható el.

Szorosabban be lehet bizonyítani azt, hogy a hunok és bolgárok egy törzshöz tartoztak. A bolgárok először 485-ben tűnnek elő, tehát 16 évvel azután, hogy a tulajdonképi hunok Attila fíjainak vezérlete alatt utoljára beütöttek a római birodalomba. A bolgárok is a Don vidékeiről törekedének a Dunára. A keleti gót Theuderik, a ki nem rég consuli méltóságot nyert vala Konstantinápolyban, győzelmet vőn rajtok, s Ennodius megdicsérvén Theuderiket azt mondja, hogy azt a népet győzte le, mely annak előtte mindent tehetett, mert senki sem állhat vala ellene. Hasonlóképen a keleti gót király Athalarik hunoknak nevezi a bolgárokat. Így szólának az emberek, mikor Attila hunjainak emlékezete még új vala, s nevök még nem vált bizonytalanná. Ezenkívül a történetek folyása is, a hunok elfogyása s a bolgárok feltünése, azt mutatja, hogy a két nép egy törzsü, s hogy azon hunok, kik Attila halála után hátra

nyomattak, más névvel és szaporodott erővel, talán új rokon csapat vezetése alatt, térének vissza. Azért találjuk ugyanazon néphadakat a hunoknál és a bolgároknál. Jordanis, a keleti Európa népeit a VI. században előszámlálván, megkülönbözteti ugyan a bolgárokat a hunoktól, de ez utóbbiak között a *kutziagir*, *savir* és *hunugur* hadakat említi; s ugyanezen néphadakat a bolgárok és avarok között is találjuk. A *kutrigurok*, *koztagerek* nyilván a Jordanis *kutziagir*-jai; az *utigurok*, *onogurok*, *unnugok* a Jordanis *hunugur*-jai. Ebben, valamint a *saragur*, *wrog*, *ugur* nevekben is nyilván az *ugur* név rejlik, a melyből az *ugor*, *unger* (a vogulok és magyarok neve) származik. Az a nép is *ogor* vala, a melytől az avarok eredtek. Hogy mind ezen népek finn és nem török eredetűek, az nagyon valószínű, mert a X. században a besenyők valának az egyetlen hatalmasabb török nép, mely a Volgán által Európába tört volt, s ezek érkezése a IX. század vége felé esik.

Theophanes, IX. századbéli író szerint, Nagy Bulgária a Maeotis és a Kufis folyó közt terjedt el, s ott valának rokonaik, a *kotragok* (kutrigurok) is. Az ország uralkodójának, *Krobat*-nak, öt fija vala, kik meghasonlának s eloszták a népet. Egyikök a Donon menté által, hármuk a Dunára és tovább vonulának, a kisebbik rész, *Batbajan* alatt, a régi lakhelyen marada. Ezt a *Berziliából* érkező kazarok legyőzték és adófizetővé tevék, mi a VII. században történtek. — Utóbbi tudósítások Nagy Bolgárországot éjszakiabbra, a közép Volgára, teszik, mi alkalmasint a bolgárok eredeti fészke. X. századbéli arab írók a volgai bolgárok nyelvéről világosabb tudósítást adnak, mely annál nyomósabb, mert az illető írók maguk utazának oda. Ekkor az alsó Volga mellékein a kazarok hatalma vala, *Itil* nevű fővárosával. Éjszakiabbra laktak vala a *burtasz*-ok, a kikben az újabb vizsgálók a török fajú csuvasokat ismerik fel. Még éjszakiabban Bolgár ország vala, *Bulgar* nevű fővárossal, mely nagy kereskedést űz vala. Itiltől Bulgarba, a folyam ellenébe mentén, két hónapos út vala; a folyamon lefelé visszamentén, húsz napos út vala. A kazarokról azt írja *Ibn Foszan*, hogy nyelvök mind a török mind a perzsa nyelvtől különbözik; hogy a kazarok külseje nem olyan mint a törököké; hogy a kazarok egyik hada *karakazar*-nak, az az fekete kazarnak, neveztetik, mert barna sárgás színű, a másik hada még fehér s szép. Ugyanezt mondja *Istakhri* a 951. évről, ámbár azt is megemlíti, hogy *Itil* lakosai *muhammed*

hitűek, de török nyelvűek. De hogy a kazarok nagyobb része a finnséghez s nem a törökséghez tartozott, azt Koskinen így akarja bebizonyítani. A *kara* = fekete, szó, mely török, úgymond, nem bizonyít egyebet, mint azt, hogy török szomszédok nevezik vala így a kazarokat, vagy egyik részöket. A kazaroknál szokásos tisztnevek (*khatun* = királyné, *pech*, *peg* = fejedelem), valamint a Volgának török neve *Itil* sem bizonyítanak egyebet annál, hogy a kazarok eme szókat a törökből kölcsönvették. A *Jujk* szó = finn. *joki*, folyó, viszontag finnséget bizonyít. De az a név, mely legvilágosabban a kazar nyelv finnségét mutatja, a *Sarkel* váré, melyet görög építészek 835 tájban a Don mellett építének. *Sarkel* fehér házat jelent, s így nevezi azt Nestor is: *biela vieša*. Hogy a török nyelvből a szónak emez értelme nem magyarázható meg, azt Zeuss is megengedi, a ki a kazarok törökségét vitatja. Ellenben a finn nyelvekben megtaláljuk a megfelelő szókat; a vogul nyelvekben *sar* fehér, s *kel*, *kuel* ház; a magyarban *sárga* és *hely*³³⁾.

A bolgárokról mind *Isztakhri* mind *Ibn-Haukal* azt mondja, hogy nyelvök kazarféle, s hogy a burtaszoknak más nyelvök van. Ha már bizonyos, hogy a kazarok nyelve finnféle, s a bolgároké is az, következik, hogy a hunok is a finnekhez tartoznak, mert a bolgárok azonosok a hunokkal. „Nem kell ugyan elfelejteni, hogy sok nagy hírű vizsgáló egyéb következtetésre jutott, s én, úgymond Koskinen, meg igyekeztem felelni állításaiknak, ha nem pusztá véleményen sarkallanak. Nékem még is úgy látszik, hogy leghathatósabb okuk, a finnek ügyvélt tehetetlenségéről meggyökerezett nézet, a melylyel a hunok, kazarok, bolgárok és más népek története nem egyeznének meg. Ámde abban az okoskodásban magára sincs köszönet; itt meg minden erejét elveszti, ha tudjuk, hogy az éjszaki finnek is, a karjalaiak, virók, déli rokonaiknál, annak idejében, félelmissé tették vala magokat, ugyanazokon az úton mutatván ki fajuk tehetségét és erejét, a melyeken azt a népek némely időszakban ki szokták mutatni. Az is tudva lévő dolog a történelemben, hogy az a ható erő, mely először hoz mozgásba valamely népet, kívülről származik; s valószínű, hogy a hunok és más, őket

³³⁾ A *Sarkel*-re nézve lásd a „Vogul föld és nép“ 348. lapját, a hol a csuvas *šor-kil* = fehér ház, leginkább egyezőnek mutattatik meg a kérdéses szóval.

követő népek is, valaha a török faj részéről érezének ilyen hatást, s hogy közzéjük törökösség volt vegyülve. De ez a körülmény nem teszi törökké azokat a népeket, valamint a Rurik által megalapított hatalom néhány évszázad múlva nem volt többé skandináv.“

Láttuk, hogy a török faj hiung-nuk, Kr. u. az I. század vége felé, nyugatra futának, s az Irtis és Ural közti erdősségeekben új hatalmat szerzének. Azon vidék pedig, a mennyire a történelem és a néptudomány fel bír hatni, mindenkor a finn faj birtokában vala, s kétségkívül való az, hogy ott a hiungnu nép többnyire finn törzseken uralkodék. Két-három évszázad mult el azolta, s ezen törzsek arra készültek el, hogy magok is valamit tegyenek a világon. Nagyon valószínű, hogy előbbi uraiktól kölcsön vevék a *hun* nevet; ilyen kölcsönvétel nem szokatlan a történelemben; arra nem is kell más példa, mint az *uar* és *chunni* rokon törzseké, melyek a hunok után két száz évvel ugyanazon az úton törének be Európába, nem saját, hanem egy idegen név, az avarok neve, alatt, mely akkor híres vala Ázsiában. De ha a hunok hihetőleg török fajú néptől vették is nevöket, azt a régi nevet csak hamar irtózáttal ruházzák fel, s oly mélyen nyomák be az európai népek emlékezetébe, hogy messze vidékeken s hosszú időre el volt terjedve. Mindenki tudja, hogy a Niebelung költeményben Attila „Etsel“ és az ő hunjai uralkodnak a történeti látkörön. A skandináv Edda is a Hünaland és Hünmörk Attilájáról énekel, s a skandináv földiratban még akkor is találta-tik Hünland (Hún-ország), mikor rég eltűntek volt a hunok. Végre a német népeknél a *hüne*, *hüne* név óriást jelente, p. o. *hünebedde* = óriás sírja, mi hasonlókép a hunok nagy hatásáról tanuskodik.

VIII. *Tekintet az utóbbi hun birodalmakra* *).

Attila halála után mindjárt feloszlott a birodalma, s a hun néptörzsök visszaüzetének a Deneper vidékeire. Egyetlen egy kemény csata Pannoniában, melyben Attila idősbik fija Ellak, s vele együtt 30,000 hun és szövetséges elesett, szabadságot és győzelmet szerze a germánoknak. A hunok lakhelyei a Duna és a Kárpátok közt a gepidák hatalmába kerülének, kiknek nyugati határain a keleti gótok foglalának helyet; ellenben Attila rokon törzsei a Fekete tenger mellékeire szorulának, a honnan hajdan a gótokat kizavarták

*) A VII. fejezetet mellőzzük.

volt. Híjába igyekezének innen visszanyerni a Közép-Duna vidékeit; kétszer, 455- és 462-ben, vesztének ütközetet. Attila némely fíjai a Duna déli vidékeire római alattvalókul költözének által; s midőn Dengizik, kiben egyedül élt volna az atyja szelleme, egy hadmeneten a keleti római birodalom ellen életét vesztette 469-ben, Attila hatalmának utolsó maradványa is, úgy látszik vala, elenyészék.

Mind a mellett nagyon tévednénk, ha azt gondolnók, hogy ezennel a hun nép és név is eltűnt a világból. Ez a név határozatlanabb jelentést kezdte ugyan nyerni, s mellette más nevek tűnének elő, a mint a nép külön törzsei jobban kiváltak: de az előbbi hunok, a kik egyszer a mívelt római világ ellenében másik, barbar, világot állítottak volt fel, nem enyészének el, ámbár hatalmuk meg vala törve s az egység köteleke megtágitva. Az újdön feltűnt nevek legnevezetesbike a *kutrigurok* néptörzse, mely a Don nyugati mellékein lakik vala, s nyilván az Attila és Dengizik előbbi népéhez tartozott. A Don keleti mellékein, külön saját hatalma alatt, az *utrigurok* törzse lakik vala, mely eredetére és nyelvére nézve azonos az előbbivel. Alkalmasint ugyanazon rokonsághoz tartozának az *onogurok*, vagy *hunugurok*, kiket ugyanott említene az írók. Közelebb a Kaukazushoz a *szabeirok* vagy *szavirok* valának, valamint az alsó Volga mellékein az *akaczirok* vagy *kazarok*. De Attila előbbi rokon népeinél, a kutriguroknál és utriguroknál egy felsőbb név tűnék fel hamar, mely sokáig réme lesz Keleti Rómának. Ezen név, ha az arméniai íróknak hinni lehet, sokkal régibb vala, de a rómaiak előtt most lön ismeretessé. Hogy ezen kutrigur-onogur-bolgárok egy eredetűek valának a hunokkal, azt az eddig felhozottakon kívül népszokásaik azonossága is bizonyítja. Mint a hunok, Ammi-anus idejében, hurkos köteleket használának fegyverül, azonképen a bolgárok is be szokták hurkolni az ellenséget; s valamint a hunok Attila halálán, arcaik megvagdolásával mutatak ki gyászukat, úgy gyászolák a kutrigurok is a Konstantinápoly előtt 559-ben el-esett feleiket.

Azonban nem lehetetlen, hogy azon időben, midőn Attila hunjai visszaűzettek a Fekete tenger partjaira, más rokon finn törzsek is kijövének kelet felől. Egy rövid tudósítás Priscusnál megemlíti, hogy Ázsiában a török faj avarok elhagyván előbbi lakhelyeiket, a szabirokra veték magokat, kik viszontag a szaragurokat, urogokat és onogurokat hajták el helyeikről. Ezek meg több ütközetben az

akaczirokat győzék le, s szövetség ajánlására követeket küldének Konstantinápolyba. Úgy látszik tehát, hogy az onogurok és szabi-rok most jövének által a Volgán Európába. De kétségkívül közel rokonságban állottak azokkal a hunokkal, a kiknek szomszédságába most kerülének.

A dolgok ebben az állapotban egy századig maradának, mely alatt a keleti római birodalom sokat szenvedtél a bolgárok nyugati rokonaitól, a kutriguroktól. Úgy látszik, hogy ezek megtarták előbbi uralkodásukat a szláv népeken, s hogy velek együtt rohanának be a görög birodalomba, mely berohanások 499-ben kezdődének, s néha a Hellesponton által Thermopyléig hatának. Anastasius császár ellenök építettél a hosszú falat Konstantinápoly biztosítására. Az 539-dik évi berohanás Kis Ázsiát és a görög szárazt a korinthusi öbölíg érél. Leghíresebb vala az 559-diki háború, melylyel a kutrigurok fejedelme Zaberga magát Konstantinápolyt szorongatá, míg az öreg Belisarius felszabadította a várost. Végre Justinanusnak sikerülél összevesztetni az utrigurokat a kutrigurokkal, kik vad haragjukban egymást elemészték.

E közben belső Ázsiában megint nagy hatalom-bomlás történik vala, melynek hatása csakhamar a Duna partjáig terjedél. 550. tájban a török-ujgur nagy birodalom támada, mely nyugat felél a szuomi faj földjéig nyult el, s délre az Oxus mellékein az eftaliták hatalmát felforgatta. Az új birodalom fejedelme a *Nagy Chagan* címét vevén föl, magát a hét faj és hét világrész urának nevezél. A mint ilyen okból történni szokott, a török birodalom szélvesze a futamodókat Európa felél löké, s úgy látszik vala, mintha a Balamber és Attila napjai megint hirtelen felvirradtak volna. Az a nép, a mely most előttünék, az avarok nevérol ismeretes, de valódi eredetét így adja elő a bizantinus író (Theophylactus Simocatta): „A Til nevű folyó mellékein egy nagy és vitéz nép, az ogorok, lakik vala. Két törzse, az uar és chunni törzs, megszökék, s a katarok, unnugurok és szabi-rok lakhelyeire juta. Ezek avaroknak vélvén az érkezőket, s mint hogy Közép-Ázsiában az avar nép régen nagyon hatalmas vala, tőlök nagyon megijedvén, ajándékokat küldének nekik, megalázásuk jeléül. Az uarok és chunnok, előnyösnek találván magokra nézve eme csalatkozást, avaroknak adák ki magokat, s fejedelmöknek chagan címet tulajdonítanak. A keleti római birodalomhoz közeledvén a Kaukaszus felöl, 558-ban követeket indítanak

Konstántinápolyba, hol most először láták és bámulák az új jövevényeket.“ Hogy az uar-chunnok rokonai valának a hunoknak és bolgároknak, szinte kétségtelen; de Európában avar nevek lőn híressé.

A görög-rómaiak szövetségeseivé válván az avarok, megtámadák a szabirokat, utigurokat, és más hun csapatokat. Útjuk mind nyugat felé tartá. A kutrigurok, kiket az utigurokkal való háború elgyengített vala, könnyen meghódolának; a szláv antokat sem segíté a jó szerencse; s alig tölt el öt év, már a Dunánál álla az avar chagan, a görög császártól lakhelyet követelvén magának és népének. Justinianus ez egyszer a szokott szövetségi bérrel kielégítheté Bajánt, a chagant, ki már becsesebb zsákmányt szemelt vala ki magának, a melyhez könnyen hozzá fog jutni. A gepidák t. i. még folyvást az első hunok országában lagnak vala; de nyugati határosaik, a keleti gótok, már régen más felé mentek, s helyöket a longobardok foglalták volt el, kikkel a gepidák nagy viszályban élnek vala. Baján legott általérte, hogy mi fog e viszonyból következni, s lesi az alkalmat. Addiglan pedig a szlávokat hódítgatá egész az Elbáig Thüringiában, hol a frankokkal szövetekezék. Végre a longobardok és gepidák közt eldöntésre juta a dolog. Az előbbiek, a Po felé készülvén, Bajánnak, ha megsegíti őket, nemcsak a gepidák hanem a magok földjét is oda ígérék. E föltétel mellett szövetségre lép Baján a longobardokkal 568-ban. Az egész gepida nép vagy elhúlla vagy rabszolgaságra juta, s az avarok ugyanott telepedének le, a hol a régi hunok uralkodtak vala.

Az ő hatalmuk 630 tájban kezde hanyatlani, midőn nyugaton a szlávok s keleten a bolgárok felszabadították magokat. Még előbb, 582 tájban, oszlék föl a nagy török hatalom, s a Don és Volga közt lakó finn törzsű népek lassankint önállókká lőnek. A kazarok, az előbbi akatzirok, újra előtűnének 626-ban, midőn Heraklius császár szövetségeseiül a perzsák ellen hadakoznak vala. Kevéssel azután a kutrigur-bolgárok veték ki nyakukból az avarok jármát, s akkor, úgy látszik, egyesülének velök keleti határosaik, az utrigurok és unugurok. Így támada az új bolgár nép a Don mellékein. E két újból megalakúlt népnek (a kazar és bolgár népnek) nagyon szűk vala a tér, mert a VII. század közepe táján erős változás történék ott, melynek viszontagságait nem tudjuk jól. Annak eredménye az lőn, hogy a kazarok hatalma az alsó Volga mellékeit foglalták el, onnan a bolgárokig terjeszkedvén; a bolgárok népe pedig ketté

vált. Egyik része a kazarok alattvalójává lesz, s azután is sok századig a közép Volga mellékein találjuk, közel a Káma torkolatjához. Másik része 678 táján az alsó Dunán kél által, megszerelvén azon földet, melyet máig Bolgárországnak nevezünk. Ott számosabb szlávokra találá, a kikkel egybeolvadt, elvesztvén saját nemzetiségét. A rövid ideig tartó török hatalom, mely alól eme népek felszabadultak, látható nyomait hagyta maga után, kiváltkép az igazgatásban. Némely tisztségi nevei, mint chagán, vagy chakán, tarkán stb. mind a Duna melléki bolgároknál mind a kazaroknál megmaradtak.

A bolgárok elköltözése után az alsó Dunán túli részekre, a régi Szküthaságban két századig csendesség uralkodék a népek közt. Ezt a hosszú békét a kazarok hatalma tartá fen, mely lassankint az alsó Volgától fogva a Deneperig terjeszkedett, adófizetőjivé tevén Kiof és Mohilev környékeinek szlávjait is. Délfelé a Volga torkolatjától a Káspi tenger partjai mentében Derbendig, s innen a Kaukaszus alján a Krimiai félszigetig ér vala, hol egy kis gót maradék nép a VIII. század vége felé alattvalójává lön. Éjszakon a volgai bolgárok és más finn népségek uralják vala. Nagy hírben állván a konstantinápolyi császárok előtt, ezek, a törvényes szokás ellenére, kazar fejedelmi lányokat is vevének nőül. Említettük már, hogy a Don mellett 835 tájban *Sarkel* vár épüle; kevéssel azután a keresztyén hit is terjedni kezdé a kazarok közt; de Mózes és Muhammed vallásai is el voltak köztök terjedve; a chagán és az előkelők Mózes vallását követék. A volgai bolgárok a X. században részint keresztyének, részint moszlimek valának, de fejedelmök moszlim volt, mert 920-ban *Almus*, Silkin fija, tere először a moszlim hitre. A bolgárok fő városai *Bulgar* és *Szuar* valának. Theophanes tanusága szerint (827 táján) a IX. században a kazarok adófizetőji valának, de a X. században, az arab utazók tudósítása szerint, már önállóságra vergődtenek, sőt nyilván ők bírnak vala elsőséggel a határos népek felett. A bolgároktól nyugatra, ugyanazon arab írók szerint, *erszák*, egy mordvin nép volt, melynek királya *Ersza* városban lakik vala. Bulgáriától három hónapnyi távolságra nyugat felé, a Fehértó környékein, a *viszúk*, azaz *veszek*, s éjszak felé, a Setétenger partjain, a *jura* nép, azaz, úgymond *Koskinen*, az *ugorok*, *vogulok* és *osztjákok*, laktak. Ezekről sok mesét tudnak vala, mi annak jele, hogy rólok valódi tudomás híjával vol-

tak. Ismeretesb vala a *baskurd*, *baskir* nép a Jajk mellékein, melynek utódjai eltörökösödtek. De a X. században kétségkívül a finn fajhoz, jelesen a vogul törzshöz, tartoznak vala. Mert attól a IX. s század elején egy másik nép, a magyar válék el. Ez ugor vala, mint európai neve is mutatja.

„Hogy a baskirok és magyarok eredetileg egy nép valának, sok bizonyság támogatja, miszerint kétségnek nincs helye, úgymond Koskinen. I. A magyarok régi emlékezései a baskir földhöz közelvaló Dentumogeriából származtatják őket; ‚Scythicam regionem una cingi comprehensione, sed in tria regna, Bostardiam (Bascardiam) scilicet ac Dentiam et Magariam dividi‘ mondja Thuróczi. A Béla jegyzőjénél Dentumoger a Dentia et Mogeria, s a *moger* szó ugyanaz a magyarral. II. Világosabb bizonytságot tesznek a XIII. század utazóji. Rubruk mondja: ‚Postquam iveramus XII. diebus ab Etilia (azaz Volga), invenimus magnum flumen, quod vocant Jagat (azaz Jajk), et venit ab aquilone de terra Paskatur (azaz Baskir föld), descendens in praedictum mare. Idioma Pascatur et Ungarorum idem est, et sunt pastores sine civitate aliqua, et contiguatur Majori Bulgariae ab occidente. Ab illa terra versus orientem, in latere illo aquilonari, non est amplius aliqua civitas. Unde Bulgaria Magna est ultima regio habens civitatem. De illa regione Pascatur exierunt Huni, qui postea Hungari, unde est ipsa Major Bulgaria (talán Hungaria).‘ Hozzá teszi még: ‚Hoc quod dixi de terra Pascatur scio per fratres praedicatores, qui iverant illuc ante adventum Tartarorum,‘ Carpini mondja: ‚Inde (e terra Morduanorum Tartari) procedentes contra Bileros, id est Bulgariam Magnam, et ipsam destruxerunt omnino. Inde procedentes ad aquilonem adhuc contra Bascart, i. e. *Hungariam Magnam*, et eos etiam devicerunt.‘ Egyéb bizonyságok is vannak ugyanabból az időből, folytatja Koskinen. Így egy vatikáni kézirat beszéli, hogy 1240-ben Julianus barát a Volga mellett egy népre találta, mely még tudja vala, hogy hajdan a magyarok ő tőle mentek el, s a melynek nyelve még épen magyar. [Koskinen nem veszi észre, hogy Rubruk tanúsága egyedül Juliánusék tapasztalásán alapszik, mit ez „hoc quod dixi de terra Pascatur scio per fratres praedicatores, qui iverant illuc ante adventum Tartarorum“, világosan kifejez.] Aeneas Sylvius is beszéli, hogy egy veronai szerzetes, nem messze a Dontól, egy népet találta, melynek nyelve azonos a Pannoniában lakó magyarok nyelvével. Bonfinius

szerint Mátyás király is azt hallá kereskedőktől, hogy az ottani vidékeken népének felei lagnak, a kiket be is akara híni Magyarországra, de meghala. Schell János beszéli, hogy egy magyar születésű jézsuita a török fogságba kerülván, rabszolgául a Volga melékeire juta, honnan Rómába íra, hogy igazán elődjének hazájába került volna, mert ott olyanokat talált, kik ugyanazon nyelven beszéllenek mint Magyarországbán, s a kiktől a magyarok származtak volna. III. Végre az arab írók a magyar népet is *basgur*-nak nevezik, s világosan két ilyen nevü népről beszéllenek³⁴),

A magyarok, így folytatja Koskinen, elsőben a Deneper melékein szállának meg, tisztelvén a kazar chagan felsőségét; innen intézék 862-ben az első bérohanást Németországba, mint Hinkmar a 862-dik évről beszéli: Hostes antea illis populis inexperti, qui Ungri vocantur, regnum ejusdem (Ludovici) populantur. Legelőször Theophilos császár idejében (829—842) említik őket, hogy a dunai bolgárok megett tanyáznak, s akkor mind ungor-oknak (ὀγγροι) mind *turkok*nak és *unnok*nak (τοῦρκοι, οὐννοι) híjják vala³⁵). Azon időben Scythia vidékei újra forni kezdének, s a kazarok hatalma, mely már harmadik századig bezárva tartja vala a népköltözés kapuit az alsó Volgánál, nem bírá többé megőrizni az előbbi békét. Nekik kelet felől a Volga és Jajk közt a besenyők (pakinatziták), a Jajk keleti melékein meg az uzok vagy guszok lagnak vala, mind

³⁴) A baskirokról Strahlenberg (Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia stb. Stockholm 1730.) azt állítá, hogy szökek, azért valaha nem török eredetű népek, hanem úgurok vagy hunok voltak. De Pallas 1770-ben és Ahlqvist 1858-ban nem találák szökeknek. Ez utóbbi különösen azt írja: „A baskirok, külsejökre, nyelvökre, hitökre, szokásaikra tökéletesen megegyeznek ama vidékek tatárjaival, s erős képzelődésű, vagy a mi hihetőbb, a baskirokat kevésse ismerő emberek voltak, kik őket finneknak (mondjuk-e ugoroknak?) mondták. Nyelvök tekintetében egészen egyek az ottani tatárokkal, mert értik azokat es viszontag, nem úgy mint a tatár és csuvas, vagy az erszá és moksa, kik egymással oroszul beszéllenek, hogy egymást megérthessék.“ Lásd „A vogul föld és nép“ 7. lapján. —

³⁵) Koskinen a Leonis grammatici Chronographia-t idézi (Bonni kiadás 232. lapját), a hol ὀγγροι τοῦρκοι és οὐννοι vegyesen fordul elő. De Leo 1012. tájban, tehát másfél századdal később, írt az elbeszellt történetek után, s ekkor már kevesbbé pontosak valának a nevek nézve. Constantinus Porphyrogenetus, és Leo Imperator nem nevezik hunoknak a magyarokat, hanem csak turkoknak.

a felbomlott nagy török hatalom maradványai, s ezek most, a turániak régi szokása szerint, nyugatra törekedének. A IX. század vége felé a kazarak az uzokkal szövetkezének a besenyők ellen, s ezek kiszorulásuk lakhelyeikből. Ámde az nem szolgál vala a kazarak előnyére, mert a besenyők megkerülék őket éjszak felől, s hatalmukba ejtvén az alsó Deneper mellékein a magyarok szállásait, nyugati határosaik lönek. Így a magyarok a Duna torkolatja felé szoríttatának, a hol bár elrekesztve a kazaroaktól, mégis ezek chaganját uralják vala. Ekkor lön, a chagan közbejárásával, Árpád a magyarok első közös fejedelmévé. A kazarak közt is zenebona támadván, az elszakadók, a kabarok, a magyarokkal egyesülének, kik a nyolczadik, előljáró, törzsöt valának teendőik. Azért taníták a kabarok a magyarokat a kazar nyelvre, úgymond Constantinus Porphyrogenitus, a melyen most is beszélnek, de a mellett beszélnek a magyar nyelven is. Világos tehát, így következteti Koskinen, hogy mind a két nyelv csak nyelvjárások valának, úgy hogy könnyű volt az egyiket a másik segítségével megtanulni.

Az itt előadott eseményekről nincsen határozott időmérésünk; csak azt tudjuk, hogy a magyarok 888-ban a Duna torkolatjához szállottak, s szövetségben valának a görög császárral a bolgárok ellen. De már a következő évben az egyesült bolgárok és besenyők megszoríták őket, kik tehát nyugat felé mozdulának, arra a földre, a hol hajdan Attila lakott, s a hol most a másik hun hatalom romjai hevernek vala. A közép Duna két melléke nem vala akkor egy név alá foglalva; közönségesen pannoniak és avarok pusztájának (Regino szerint: Pannoniorum et Avarum solitudines) nevezték, néha Nagy Moravia alá is foglalák, mert miatta néha a morviai fejedelem a német királylyal tusakodék. Ezt az országot a magyarok nyerek el, s neki a magok nevét tulajdoníták. A szláv népségek, a melyek időjártával ide szállottak vala, a győzők alattvalójivá lönek; az avarok és hunok maradványai pedig egybeolvadának az új néppel; végre a Volga mellékeiről, a bolgárok és baskirok földjéről, még azután is rokon népek érkezének, a melyeket alkalom szerint a győzők híre csalogata utánok. Így támada a harmadik hun birodalom a Duna mellékein s a Kárpátok közt, s a finn faj állandó helyet nyert Európa szívében.

De a Volga és Don partjain vége lön most a szuomi faj hírnevének. Ezen romlás oka nagyrészt külső, de kétségkívül na-

gyobbrészint belső is. Rég óta eresztett ki rajakat nyugat felé a faj, s így lassanként elgyengüle, mikor épen új külső viszontagságok új erőket követeltek volna. A kazarok és bulgárok hatalma a Volga mellékein fogyton fogy: a törökök és szlávok (oroszkok) meg most emelkedének fölfelé. Mert épen azon évben, 862., midőn a magyarok első rohanásukat intézték Németországra, Scythiának éjszakai részein nagy nevezetességű dolog történek, melynek hatását hamar megérezék a külön-külön finn törzsek. A skandináv rosz vagy rusz nevű varjakok t. i. a Ladoga, Ilma és Fehér tavak környékein, a finnek és szlávok közt új hatalmat alapítának, a melyből a mostani Oroszország keletkezett. Ez a hatalom gyorsan terjede dél felé, s a közép Deneper mellékein lakó szlávok elválnak a kazar felsőségtől. A kazarok hijába igyekeznek az új ellenség előtt a Deneper torkolatját elrekeszteni. Keletről és nyugatról a török uzok és besenyők szoríták őket, s végre a X. században az orosz nép kezdé el rabló meneteit a Donon túlra a Volgára, a honnan kalóz hajóji a Káspi tenger minden partjait fosztogaták. Ezen rabló járatok eleinte a kazarok beleegyezésével történnek, utóbb nekik magoknak válnak veszedelmökre. Az arab írók szerint az oroszok 968. és 969. elpusztíták a bolgár és kazar városokat, s ezen zivatar után a kazarok, bolgárok és burtaszok enyészni kezdenek. Nem kell ugyan szó szerint venni ezt a hírt, mert a bizantinus írók azt tudják, hogy 1016-ban a konstantinápolyi császár az oroszokkal szövetségelt a kazarok ellen, a kiknek fejedelmét, Tzulon Györgyöt, fogva vivék el. De ezután alásülyede a kazarok ereje, s keleti határosaik, az uzok, kiket kumanok (kunok) és polovczok nevével ismerünk, a Duna torkolatjáig és Magyarorszáig terjeszkedének. A bolgárok a közép Volga mellékein még tartanak néhány századig, míg a mongol áradat őket is elsepri; s ekkor szünék meg a keleti finn fajnak történelmi hatalma.

E közben világosság kezd derülni a nyugati finnségre; Oihar utazási elbeszélése, a IX. század vége felé, az első sugár. A következő századból válnak az arabok hírei a veszekről; még egy századdal későbbiek a bremai Ádám és orosz Nesztor tudósításai. A mit így lassanként a nyugati finnek állapotjáról és viszontagságairól megtudunk, az már a tulajdonképi finn történetekhez tartozik.

Végig menvén a Koskinen munkáján, lehetetlen a szerző tudományán nem örvidenünk s azon ügyességén, a melylyel tudományát előadja. Szinte azt látszik sejteni a tapasztalt olvasó, hogy Koskinen idővel a Schafarik híres munkájához is (szláv régiségek) hasonlóval fogja meggazdagítani nemzeti irodalmát, — mert az, a melyet íme megismertettünk, csak kísérlet, ámbár tiszteletre méltó kísérlet.

Úgy látszik nekem, hogy jobban kitüntethetem a Koskinen munkáját, ha összevetem Fejér Györgyünk hasonló feladatu munkájával: „Aborigines et incunabula Magyarorum ac gentium cognatarum.“ (Budae 1840.). Eme munka a Horvát István „Rajzolatjai“ után óriási lépést tön, ha azon balfogalmakat tekintjük, a melyekkel a „Rajzolatok“ vezérlése következtében az akkori magyar irodalom hemzseg vala. Fejér először a forrásokat tárgyalja, a melyekből az ősnépeket meg lehet ismerni. E források 1) történetírók, 2) emlékek, 3) a nyelvek sajátsága. A történetírókról értekezvén Klaproth szerint felhossa a korokat, melyekben a héber, sinai, japán, khald, görög, latin stb. történetírók virágozni kezdenek; azután előszámlálja az írókat Herodotustól fogva Anna Comnenáig. Az emlékeket is úgy hozza be, elmondván, hogy ilyeket Egyiptomban, az ó Perzsa birodalomban s egyebütt találhatni. A nyelvek sajátságát illetve, Klaproth szavaival megkülönbözteti a *nyelvek általános rokonságát a törzs-rokonságuktól* (allgemeine Verwandtschaft, und Stammverwandschaft der Sprachen); amaz az ő nyelv maradványaiban tetszik meg, melyek az ő és új világ minden nyelveibe megtalálhatók; ez csak a rokon alkotásu nyelvekben látható. — A Notiones geographicae fejezetében földirati fogalmakat és képzeleteket hoz fel a különböző írókból, mi némileg a földirati tudomány történeteit teszi. — Most a magyarok ősi fészkeről való különböző véleményeket közli. Megtaláljuk itt össze-visszahányva Jordanis meséjét a hunok eredetéről, Zozimus, Regino prumi apát, Constantinus Porphyrogenitus, Beatus Rhenanus, Aventinus, Herberstein, Trogus, Ammianus Marcellinus, Julianus barát, Pray, Horvát István, Kiss Bálint elbeszéléseit és véleményeit. Mind ezek készültek gyanánt vannak felhozva, melyek után a szerző így állítja fel saját feladatát, hogy: „*Pontici populi, qui attentionem inquirantium hucdum fugerant, sunt nobis eo fine pervestigandi.*“ A „*Hunni, Chunni*“ felirat alatt Fejér az egyiptomi és perszeopolisi

emlékekre hivatkozván, lásd itt a 243. lapot, azt hozza ki, hogy a hunok legeleinte a Feketetenger körül laktak, s hogy Herodotus azokat *utius*-oknak nevezte volna. „Sunt proin Hunnorum incunabula Pontus, aborigines Hunni.“ A Feketetenger mellékeiről a hunok az ázsiai Seythiába költözének ki, úgy hogy Ugoriába jutottak. „Altera proin Hunnorum sedes Ugoria.“ Ugoriából megint nyugat és kelet felé terjeszkedének a hunok. A mely részök nyugat felé tart, az a finn ág, a melyet Tacitus leír. Egy részök, Torfaeus tanúsága szerint (teste Torfaeo), Odinnal, a skandináviak őseivel, mintegy Kr. e. 70 év tájban a Vend tengeröbölhöz ére, s a dán királyokkal hadakozék, mit Saxo Grammaticus bőven elbeszél. Valának hunok a Deneper mellékein is, a hol a *Chunigard* országot találjuk; a Maeotistenger körül is, mit Agathias és a magyar krónikák bizonyítanak stb. stb. „De a legnagyobb rész Ugoriában marada.“ Ismeretes, úgymond Fejér, az ugor hunok berohanása Pannoniába.

A hunok másik része kelet felé, jelesen a Káspi tenger keleti vidékeire, az Araxes és Oxus mellékeire, vonula, a hol *fejér hunok*, eftaliták, nefaltiták, és abdelak neveiről ismeretesek.

A *lingua hunnica-magyarica*-ról azt állítja Fejér, hogy „Hunnorum idioma nativum cum lingua Aramaea Syro-Chaldaeorum ac Persarum, in quorum scilicet consortio adoleverat, affinitatem, cum Gothorum, Ruthenorum ac Pannonum vero, ceu vicinorum, sermonibus communionem quandam vocabulorum contraxisse oportuit.“ Mily zavart képzelet a nyelvről! Fejér kiírta ugyan Klaproth szavait a nyelvek *általános és törzsbeli rokonságáról*: de azt nem tudja vala, hogy melyik mit jelent, és miben áll. Különben nem mondta volna, hogy a hun-magyar nyelvnek az aram, szir, khald és perzsa, tehát sémi és árja nyelvekkel törzsbeli rokonsága, vagyis „nativa affinitas“-a van. A hun nyelvnek magyarságát a Jordanis Hunnivarjából, s a magyar krónikák Kelenföldé-ből, Százhalom-, Tárnok-völgye, Keveházá-ból, s a hun népnivekből hozza ki, a melyekről saját szavait írta ide: „Si nomina Hunnorum, quae Jordanis, Procopius et Agathias conservarunt, Emendur, Utindur, tum Onoguri, Unoguri, Saraguri, Atziguri, Utiguri, Kutiguri etc. spectemus, sunt ea Hungaricae linguae apud Hunnos usitatae totidem vestigia, quae mox integris gentibus proprii nominis instar adhaeserant, illa enim Hungarice lecta habent: Emend úr (Emend Dominus), Utind úr, item Onog uré (Domini Onog tribus), Unog uré (Domini Unog tri-

bus), porro : Domini Atzig, Utig, Kutig vel Kutzig . . gens secundum generationes. . . Hoc idioma Magyaricum, Hunnis proprium, est nota characteristicum omnium Hunnicarum posteritatum.“ Mint-hogy a leghíresebb hun személyneveknél (Attila, Beda, Mundzug stb.) nem találjuk az *úr* szót, teljes joggal lehet állítani, hogy a felhozott népneveket nem kell így taglálni, miszerint *úr*-ral volnának összeszerkeztve.

A „*Hunorum Attilanorum posterum*“ fejezetében arra figyelemzteti Fejér az olvasót, hogy a hunok neve nagyon változék, mert azt *Unni, Hunni, Chuni, Cumanum* et *Comani*-nak írják vala. Különösen a *Cumanum* vagy *Comani* nevet illetőleg már Strabon *Comana* várost említ az Iris és Thermodon folyók közt „in Hunnorum incubulis.“ A későbbi kúnokat tehát igenesen hunoknak tartja. „Hunni, qui a mari Caspio usque in Moldaviam lapsu temporum sunt disseminati, a seculo nono sunt Cumanum scriptoribus Byzantinis appellati, . . . Russis vero Palotzi.“

A „*Hunorum Finnicorum prosapiae*“ fejezetében azt tanítja, hogy „Hunni, qui penetratis Finnicorum sedibus nomen istorum apud externos retinent, ultimos Europae septentrionalis fines, in quos a Noruegis, Danis, Suecis ac Slavibus retrusi sunt, constanter retinuerant.“

Következik „*Hunorum Finnicorum Idioma Hungarico affine.*“ Előadván, hogy kik vevék észre először a finn és magyar nyelvek rokonságát*), a finn Wellin, azután Strahlenberg, Schlötzer, Pallas, Humboldt és Klaprothból, úgymond, hoz fel szót a nevezett rokonság megmutatására. Semmi tudománya nem lévén a finn nyelvről, Fejér sok szót nagyon különösen ír le; de a rokonság így is kitűnik. A vak szerencse még segíti is néha. Így az *égi tűz*-nek megfelelője gyanánt *ug tuuz*-ot ír, mi a liv nyelvben *ugon tuli*. A *tuuz* szó egy finn nyelvben sem fordul elő, tudtomra, mert azokban a

*) Folyó év. jul. 10-kén Budenz úr az akademiában némely magyar és rokon nyelvekbeli ikeképzőkről értekezék. A Fővárosi Lapok tudósítója erről így. értesíté olvasóját, hogy *ő az értekezést nem értette, de a nemzet nem is ad hitelt az ilyeneknek!* Az érdemes tudósító bátran ítél arról, a mit nem ért, mert ő annak nem ad hitelt. Tudniillik ő magát a nemzet helyébe teszi, s tudatlanságában helyette ítél. Valóban kétséges, hogy ilyen író tanítani akarja-e a nemzetet, vagy tanulni akar-e attól? Az bizonyos, hogy azoktól nem akar tanulni, kik az illető tudománnyal foglalatossak.

tüz *tuli*; de a finn *ukko* szót csakugyan a magyar *ég* szóhoz lehet hasonlítani, miszerint az *ukon tuli* = *ég tüze* = villám, mint az „*ég zeng*“ finnül *ukko pauhaa*.

A „*Hunnorum Ugoriorum stirpes*“ alatt a permieket, szürjanekeket és votjákokat számlálja elő, kik magokat *kom* aknak, azaz embereknek nevezik, mert az ugor (perm, szürjän, votják, vogul, oszják) nyelvekben *kom, kum, gum* embert, férfit jelent. Ezekből a nyelvekből is hoz fel szóhasonlatokat.

A „*Hunnorum orientalium reliquiae*“ nek mind azokat a népeket tartja, melyek az Oxustól fogva a Volgáig tanyáznak, úgy mint: a hun-avarokat, kikről Theophylactus és Pray szerint beszéll, a kazarokat, kikről azt mondja: „Chazaros stirpis Hunnicæ, non Turcicæ fuisse, idiomaque Hungaricum coluisse, multa arguunt.“ De a *multa* csak annyi, hogy némely írók hunoknak, az orosz Nestor fehér ugroknak nevezék; ezen kívül Fejér csak kazar történeteket hoz fel. — A besenyőket és uzokat is a keleti hunokhoz számítja. Ezek ismeretes népek; de a Tibareni, Macrones; Chalybes, Bysseri, Bashkiri; Phylires, Bileres, Bulgari; Bechiri, Tschuvassii et Tschermiissi; Mosynoeci, Mosyni-Morduini, ismeretes és ismeretlen névek. Még a Fejér kritikátlan eljárása mellett is feltetsző, hogy a „Macrones“ en a magyarokat értheti. De mert a magyar nevet az idegen nem bírja helyesen kiejteni és leírni, azért a Macrones = magyarok. Fejér állítása szerint a hunok eredetileg a Fekete tenger mellékein laktak volna, a honnan, — nem mondja mikor? miért? — az ázsiai Scythiába költözének; elég az hozzá, Herodotus idejében ott nem valának többé a hunok. Ezek már, úgy tanít Fejér, azonosok a magyarokkal: mind a mellett a Herodotus Macrones-ei is a Pontus mellékein, magyarok! A földirati fogalmakkal is különösen bánik Fejér. Neki a Dentu-Moger = Don Magyar, s ez a Don Magyar a Volgán jön által, hogy nyugatra induljon! Hisz, ha Dentu Mogeria, a magyarok első hazája, a Don mellékein volt, soha sem kellett nekik, hogy nyugat felé jöjjenek „fluvium Etyl super tulbou“ átúsztatniok. Azt mondja Fejér: „Exeunte seculo IX. Magyarai ex Ugoria egressi“, de szabadkozik, hogy Ugoria, Jugria és Jura egy volna. „Crassus proin eorum error est, qui Magyaros in vicinia regni Juriani colentes ex Jugria ad Oceanum Septemtrionalem emigrasse contendunt.“ A munkájához mellékelte térképen *Jotunheimot* az Uralon túli vidékeken találjuk, a Káspi tenger felett pedig a Jajkon

túlra azt íratta Fejér: *Vetus sedes Juhrianorum et Uzorum*; a Jajkon innenre: *Vetus sedes Mazarorum*. Ebből látjuk, hogy ő a hunokat és magyarokat onnan származtatja, hol nyusztot soha sem vadásztak az emberek, pedig a Névtelen szerint *Dentumogeriában* a nyuszt oly mennyiségben találtatik, hogy ott a hetumogerek juhászai és kanászai is nyuszt bőrbe öltöztek; — s hol oly hosszú éjszakákat sem tapasztalhatott senki, milyeneket Kézai a magyarok eredeti hazájához közel tartományokban tud.

Koskinen munkája és a Fejéré közt nem csak az a különbség látszik meg, melyet az utolsó huszonzét év a föld- és népirati tudományokban meg a nyelvészetben okozott (mert Fejér 1840-ben, Koskinen 1862-ben adák ki könyveiket), hanem az is, melyet a bírálati feldolgozás tüntet ki olyan összevisszahányt idézetekből és önkényes fölvételekből szerkesztett munka mellett, milyen a Fejéré. Mégis ez óriási lépést halada a Horvát István Rajzolatjai után, mert annak ábrándjaiban nem osztozik vala.

Azonban, meggyőződésünk szerint, Koskinen is elvétette az egyedül biztos célhoz vezető utat, melyet a nyelvtudomány nyit meg. A magyar, finn és rokon népek régiségeit akarván kútatni, három nyelvnek jelen mivoltából kell kiindulni, a magyar, finn és török nyelvekéből, mert ezek három nyelvcsoporthoz képviselőji, úgymint, az ugor, finn és török nyelvcsoporthoz. Ezen három nyelvcsoporthoz sajátosságait, egymással való különösebb egyezéseit, s viszontag egymástól való különbözőseit felállítván, az illető nyelvek történeteibe pillanthatunk be, a melyeket tudnunk kell, ha a külső, vagyis az illető nemzetek régi történeteibe bocsátkozni akarunk. A nyelvek története az egyedüli világító ama külső történetek homályában.

A három nyelvcsoporthoz többi közt abban egyezik meg, hogy a számnevek csak 7-ig egyszerű szók, a 8-as, 9-es már összetett szó. Föl kell tehát tenni, hogy e három csoporthoz tartozó nyelvek valaha mind hetes számrendszert vallottak, s azután, előttünk ismeretlen történet által, bíráttak a tizedes rendszer elfogadására. Ez volna egyik nevezetes történet a mi nyelveink életében; s ha közelebbről vizsgáljuk a nevezett három nyelvcsoporthoz, azt kell szinte bizonyosnak tartanunk, hogy eme történet oszlatá el külön csoportokra az addig együtt élt nemzeteket. Ezt bizonyítja a 10-es, a 20-as, és 1000-es számnevek különbözőse, de a csoportokon belüli egye-

zése. Egytől hétig azonosak a finn és ugor nyelvek számnevei, a török nyelvek már ezekre nézve is távoznak azoktól —: ellenben az egyszerű 10-es a finn nyelvekben *kym, kum, t'um*, az ugor nyelvekben *das, tiz, lau*, a török nyelvekben *on, von*; a 20-as a finn nyelvekben *kaksi kymmentä, kakš kumd*, azaz két tiz, az ugor nyelvekben *kiz', küjz, kús, xus* (chusz), *húsz, koms*, mely szók hasonlóképp két tizet jelentenek, a török nyelvekben *jigirmi, sirem, sürbä, d'iberge*, melyek szinte két tizet tesznek; a finn nyelveknek az 1000-re nincsen saját szavok, de az ugor nyelveknek van: *ezer, sater, s'ur-s, t'ár-es*, a török nyelveknek is van: *biñ, pin, müñ, mun*. De ámbár így csoportokra váltak is az előbb közelebb egymáshoz élt nyelvek, mégis az illető csoportok nyelvei nem azonegy távolsági viszonyban maradtak magok közt és a rokon csoportokhoz képest. Így p. o. a lapp nyelv az önálló 10-esére (*loge*) nézve az ugor nyelvcsoporthoz fogullal (*lau*) egyez meg, s a *loge, lau* szó megvan a cseremiszből is, sőt előfordul a török, csuvas és kojbal nyelvek 50-esében is. Más ilyen közeledési példát találunk a magyar, vogul és török nyelvekben, mert a 40—90-ben a magyar *van, ven* azonos a török csoportbeli tizet jelentő *von, on*-nal, s az a *van, ven* a vogul *ätpen* = ötven, *katpen* = hatvan-ban is megvan. Egy szóval: a finn, ugor és török nyelvek számnevei bizonyossá teszik azt, hogy eme nyelvek (lapp, finn, eszt, liv stb.; — szirjän, votják, mordvin, magyar, vogul, osztják; — török, csuvas, jakut stb.) mind egy töröl szakadván, hosszú ideig vagy épen együtt, vagy közel egymáshoz éltek volt, mely idő alatt fejlődék ki fajbeli sajátosságuk, s hogy addiglan a hetes rendszert vallották vala; bizonyossá teszik azt is, hogy a nyelvek azután csoportokra oszlának, még pedig a finn és ugor nyelvek együtt válának el a török nyelvektől, míg később magok közt is meg hasonlának. — A mely történeti változásokat a számnevek hirdetnek, azokat más nyelvtények is hirdetik. P. o. a török nyelvek igéje csak egy személyi névmás-ragot vesz fel, azaz a török igeragozásban mindenkor csak egyféle személyragok fordulnak elő: a finn és ugor nyelvek igéje két személyragot is vehet fel, az egyik az alanynak nevezőjét, a másik annak más casusát jelentvén. Így a finn *muutan, muutat, muuttua* teszen: váltok, váltsz, vált: ellenben *muutain, muutait, muutaise* teszen: változom, változol, változik. Az első alak csak a cselekvőnek alanyát fejezi ki, de a másik alak a cselekvőnek alanyán kívül még

azt is kifejezi, hogy a cselekvés az alanyra hat, azaz, hogy az ige reflexiv jelentésű. Az ugor nyelvek e tekintetben még tovább mennek, a tárgyra vonatkozást is kifejezhetvén, s így támad az úgynevezett tárgyi ragozás a magyar, vogul, mordvin stb. nyelvekben. A tárgyi igeragozás legszembetűnőbb sajátága az ugor nyelvcsoporthoz. Hogy ezt kifejtették a nyelvek, arra külön, nem csak a török, hanem a finn nyelvű népektől is elvált, életet kellett folytatniok.

Vegyük most kezünkbe a fáklyát, melyet csak az eddig is felhozott nyelvtörténetek meggyujtanak, s lépünk a Koskinen által megjárt földekre. Azt mondják, hogy az áriják elterjedése előtt Európában finn népek uralkodtak, sőt hogy Ázsiában is ilyen fajú népek előzték meg az árijákat. A *tamil* nyelvek Keletindia déli felében volnának Müller Miksa és mások tanúsága szerint, a finn nyelvek legközelebbi rokonai. Lássuk tehát számneveiket, — mert ezek bizonyítanak legtöbbit a nyelvrokonságban. (Forrásunk: A Comparative Grammar of the Dravidian, or South-Indian family of Languages. By. Caldwell. London 1856. Caldwell is meg van győződve a dravid [tamil, teluga, kanarez stb.] nyelvek rokonságáról az áltaji nyelvekkel, különösen a finn-ugor csoporttal). — A számnevek következők:

1. oru, ondu. [ketten.
2. irandu; iru-badu = 20, ira-nûru = 200, iruvar két személy,
3. mundru, munru, mu; mû-pattu = 30, mun-nûru = 300, mûvaru három személy, hárman.
4. nâlu; nard-pattu 40, nâl-nûru 400.
5. anĵ, eindu; eim-badu 50, eiñ-nĵûru 500.
6. âru; aru-badu 60, aru-nûru 600.
7. êru, edu; cru-badu 70, eru-nûru 700.
8. ettu; en-badu 80, en-nûru 800.
9. on-badu; ton-nûru 90, tol-âĵiram 900.
10. pattu; 12. pannirandu; 16. padin-aru; 19. patton-badu stb.
100. nûru.
1000. âĵiram, eredetileg âsiram.

Az érdekes kérdés: vajjon a 8-as és 9-es összetett számnevek-e a dravid nyelvekben is? A feleletet már a tamil 9-es *on-badu* = 1–10 adta meg, a telugu *eni-midi* = 8, *tom-midi* = 9 azt megerősítik; továbbá a tamil *ton-nûru* = 90, *tolî-vâram* első nap, hétfő stb. részint ismétlik, részint felvilágosítják. Ezekből látjuk, hogy *tol*, *ton*,

tom is egyet jelent, mint az *oru*, *ondru*, s hogy az *en* is kettőt jelent, mint az *irandu*. Már a tamil *on-badu* világosan 1—10, azaz 9; a tamil *ton-núru* alakjára nézve, szakasztott a vogul *antel-sat* = 1—100, mindenike 10—100-at, azaz 90-et jelentvén. A nyelv még a 900 ast is így fejezi ki: *tol-ážíram* azaz 1—1000, de 100—1000-et ért rajta. A tamil *ettu* = 8 nem látszik ugyan ilyen szerkezetűnek (2—10) lenni, de valóság szerint annak kell ott is lappangani. Ilyen, már nem látható szerkezetet mutat a vogul *vát* = 30 is, mely csak a csuvas *vuder*, *vutter* (törökül *ot-uz*) közbejöttével fejthető meg. — A telugu *eni-midi* = 8, világosan mutatja a szerkezetet, mint ugyan-csak a telugu *tom-midi* = 9, vagy a tamil *on-badu* = 9.

Tehát a tamil és rokon nyelvekben csakugyan a 8-as és 9-es olyan összetett számnevek, milyenek a finn, ugor és török nyelv-csoportokban vannak. Ha majd azt fogjuk találni, hogy semmi más nyelvekben nem fordulnak elő összetett 8-asok és 9-esek, hogy tehát nincsenek más nyelvek, melyek elsöben a hetes számrendszert vallák, s azután térének a tizedes rendszerre által: akkor azt kell állítanunk, hogy az áltaji és a dravid nyelvek, történetök első szakaszában, egy közösséget tőnek. S ezt bár most is állíthatjuk; el akarjuk fogadni a Müller Miksa és mások véleményét, miszerint az *északi áltaji*, s a *déli dravid* nyelvek valaha egy nagy közösség valának, s hogy e közösséget a sémi és árja népek szakaszták kétfelé. Gondoljuk meg az áltaji és dravid nyelveknek a tizedes rendszerre való áttérését, mi bizonyára csak nagy esemény következtében állott be. Tegyük bár e kettészakadás előtti korba az ékiratok feltalálását, mellyet ama közösséghez tartozó népnek tulajdonítanak a tudósok. Véghetetlenül sajnálatos, hogy az úgynevezett scytha nyelvbeli feliratokban, az egyen kívül, nem fordulnak elő számnevek! Az előforduló 1-es *irra*, vagy *ra*. Minthogy a nyelvek ismeretes voltából kell kiindulni — mert egyik ismeretlenből nem szabad a másik ismeretlent kiokoskodni —, az ismeretes mivoltuk pedig azt mutatja, hogy a dravid nyelvek, számneveik hangjaira nézve, legtávolabbra esnek a finn és ugor nyelvektől, hogy továbbá, minden keresztezés mellett is, a török nyelvek is távolabbra esnek, mintsem az ugor nyelvek a finnektől: azt kell tehát felvennünk, hogy ama nagy közösséghez tartozó nyelvek, talán még szétszakadásuk előtt is, egymástól távozni, s viszontag külön-külön csoportokba közeledni kezének. Az ékirati *irra* vagy *ra*, mely egyet jelent, azt bizonyítja

nektünk, hogy az ékirást feltaláló nép bizonyosan nem ahhoz a csoporthoz hajlik vala, melyet a finn nyelvek fogtak alakítani, nem is a leendő ugor csoporthoz, hanem máshoz, a melyben az 1-et jelentő szó r-cs, s az a török, vagy a dravid nyelvcsoporthoz volna. Ennél fogva nagy vigyázattal kell a régi tényeket elsorozni: sőt elsorozásukat meg sem kell kezdeni, míg a tudva lévő nyelvek történetei fel nincsenek tárva. Messziről síknak látszik, a mi közelről tekintve nagyon hegyes völgyes lehet.

Ázsiára nézve a dravid nyelvek, s az ékiratokbeli úgy nevezett scythia nyelv (mely azonban többféle) tényleges adatok: Európára nézve ilyenek nélkül is szükölködünk. Azt állítani, hogy az árják elterjedése előtt egész Európát finn népek foglalták vala el, csak taláalomra tett kimondás. A nyelvek mai mivoltából kell kiindulni Európában is. Az etruszk nyelvet még senki sem fejtette meg, azt tehát egyszerűen mellőzni kell. A baszk nyelvet máig beszélik, annak irodalma van, azt tehát lehet, sőt kell is tekintetbe venni. De a baszk számnevek, hangjukra és alakukra nézve, még inkább különböznek a finn és ugor nyelvek számneveitől, mintsem a dravid számnevek. Mikor a baszk, dravid, finn-ugor nyelvek egy közösséghez tartozhattak, föltéve, hogy valaha ilyenhez tartoztak volna, akkor nem valának még kifejtve a csoportok, annál kevésbbé a nyelvegyedek. Egy nyelvészeti bizonyíték sincsen arra, hogy a lappok már Kr. e. 2000 év táján bírták volna egész Európát; azt pedig gondolni sem lehet, hogy Európában és Ázsiában az árják előtt egyedül az áltaji nyelvek közössége uralkodott volna. Keletindianában a dravid nyelvű népeken kívül mások is maradtak meg, a kik színre nézve is különböznek tőlök; Európában épen a baszkok tagadják az áltaji népeknek ügyvélt kizáró uralkodását. Ismételjük, hogy távolról egyenlőnek látszik, a mi közelről tekintve nagyon különbözöknek tűnik fel. Skandináviának ős lakosait finn fajbelieknek tartják: úgyde Koskinen megmutatta, hogy az ottani és akkori finnség korántsem a mai finnek közvetlen elődje, hanem különböző nemzetségi volt. Ha a dvergek más nép, a jotunok is más nép voltak, s egyik se a mai finnek közvetlen elődjei; ha, mint tudjuk, a finn mondák *hiite népről* is szólnak; ha hozzá tesszük, hogy a vogul mondák is ősi, óriási, népről tudnak, mely a mai halandóktól különbözik: nagyon lehetséges, hogy még a tulajdonképi lappok se voltak ott a legelső nép, kivált hogy nyelvök, mely egyben más-

ban a finnél is közelebb éri a magyart, ugyan azon korba valónak látszik, melybe a finn és magyar nyelv tartoznak.

A finn és ugor nyelvek külön-külön csoportot tevé, ezt a fogalmat a későbbi népek történeteiben még inkább kell fáklyául vennünk, ha némi bizonyosságra akarunk jutni. Egy népnek sem lehet történelme, míg egyeddé nem vált; s egy nép sem válhatik egyeddé, mielőtt azon nyelvcsoporthoz meg nem alakult, a melyhez most, nyelvénél fogva, tartozik. A finn és ugor nyelvek egész mi-volta világosan tanúsítja, hogy ők még azután is együtt maradtak, miután elváltak volt a török nyelvektől. De míg együtt valának, addig se finn se ugor történelemről nem lehet szó, mert addiglan mindnyájan finnek is ugorok is voltak. Elválván egymástól e két csoport, csak most kezdődik külön a finn népek s külön az ugor népek történelme, mert most alakúlnak a nép-egyedek. Azért is a mely népnek nyelvét nem tudjuk, annak tulajdonképi finnségét vagy ugor-ságát nem lehet bebizonyítani, ha különben a világot betöltötte is hírével. De még akkor is a valószínűséget fogja nevelni az a fáklya, melyet a nyelvtudomány vihet a régiség homályaiba. S Koskinen maga várja ezt a fáklyát, melyet azonban még nem nyújthatunk neki.

HUNFALVY PÁL.
